170.333

KINCSESTÁR

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG
KIS KÖNYVTÁRA

29. sz.

CSEHSZLOVÁKIA

IRTA

GOGOLÁK LAJOS

NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTI MÚZEUM

BUDAPEST
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

«KINCSESTÁR»

BAJZA JÓZSEF

JUGOSZLÁVIA (27)

„Bajza József ma a délszláv népek politikájának legkiválóbb ismerője Magyarországon. Könyve sűrítve egyesíti magában mindazokat az erényeket, melyek Bajzát legkiválóbb külpolitikai publicistánkká avatják."

SZÁSZ ZSOMBOR

ROMÁNIA (28)

„Mindazoknak, kik e, Magyarország szempontjából oly nagyfontosságú, kérdések iránt érdeklődnek, bizonyára kitünő tájékoztatója lesz Szász Zsombor e kötete. Különös jelentősége van az utolsó fejezetnek, mely az erdélyi magyarság életbevágó kérdéseit legjobb szakértője tolláből ismerteti."

KNIEZSA ISTVÁN

A SZLÁVOK (26)

„A könyv szerzője, a kiváló fiatal szláv nyelvész, igen dícséretreméltó munkát végzett, amikor a nagyközönség számára a szláv népek őshazájára, a faji összetételre, az államkialakulásra, a kultúrára stb. vonatkozó kutatások eredményeit egybefoglalta."

MORAVEK ENDRE

NAGYMAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI (4)

„Eddig teljesen hijával voltunk az ilyfajta áttekintéseknek, melyek a régi magyar nemzetiségi kérdést s a mai helyzetet egyformán megvilágítják s az 1918-ban megszakadt fejlődést egyetlen láncolatba fogják."

BUDAPESTI HIRLAP

KINCSESTÁR

CSEHSZLOVÁKIA

IRTA

GOGOLÁK LAJOS

BUDAPEST, 1935
KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

170333

K

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

R 1977

CSEHSZLOVÁKIA

CSEHSZLOVÁKIA GEOPOLITIKAI ALKATA

E munka elsősorban a történetpolitikai összefoglalás eszközeivel szól a művelt magyar olvasó érdeklődéséhez a csehszlovák köztársaság alakulásáról, léte legfontosabb jellemvonásairól és problémáiról.

Az 1918-as összeomlás csak keretét adja a cseh nép új életének s államisága kialakulásának s a történeti folyamatok hosszú sorozata kínálkozik a jelenségek megmagyarázására. A cseh nép a XIX. század folyamán kitartóan küzdött régi államiságának a Habsburg-monarchia határai közti visszaállításáért s csak a világháború eredményei adtak e dactól, lojalitástól, szláv és osztrák érdemektől át és átszínezett törekvéseknek egészen más fordulatot. Csehország, Morvaország, Szilézia, mint a régi cseh királyság alkotó elemei, valóban alapját adták e vitathatatlanul jogos igényeknek. E harc mögött azonban a történeti igények mellett más jogcímek is rejtőztek. A XIX. században megnőtt cseh társadalom a történeti, államjogi igények mellett természetjogi, népi jogcímeket is felsorakoztatott törekvései helyességének bizonyítására. A történeti jog alapján követelték a régi cseh királyság visszaállítását s ugyanekkor e vérségi, faji értelemben vett népi, nyelvi, nemzeti közösség, a cseh-szlovák nemzetegység a magyar történeti joggal szemben természetjogilag leveretett eszméivel formáltak igényt Magyarország szlováklakta területeire.

A mai csehszlovák állam e kettős arculatú eszméknek teljesülése. Nemcsak eszmei alapjai, de épp e mechanisztikus, organikus, területi alapokat nélkülöző valódi léte is lehetetlenné teszik olyszerű tárgya-

lását, mely máskülönben minden ily ismertetésnél helyénvaló. A földrajzi és történeti keretek, a táji és politikai fejlődés harmóniája itt inkább a részletek sajátja. A régi cseh királyság évezredes fönnállását elsősorban ily táji keretek, természetes határok igazolják. Mélyen a német Közép-Európába nyúlik ez a ferdén döntött négyszöghöz hasonló, a Szudeták hegyláncaitól kiformált kis ország, mely a cseh nép létének s államiságának magva volt. E zárt helyzet a morva földön is alig enged föl valamit a bécsi medence felé; a cseh felföld és a bécsi medence közti ez önállótlan helyzet jól megmagyarázza Morvaország és népe helyzetét: része volt ugyan a cseh történeti közösségnek, de ha a cseh hegyek s a bécsi medence urai ellentétes utakra tértek, Morvaország sohsem habozott évszázadokon át — a huszita harcok, Hunyadi Mátyás, a fehérhegyi csata idején — a bécsi síkság urai javára levonni helyzete következéseit. De a mai Szlovenszkó földjétől már meredek hegyláncokkal választják el a morva földet a Kis-Kárpátok. Szlovenszkó egy évezreden át Magyarország természetes része volt: dél felé nyílnak völgyei, folyói erre szabják útjukat és sehol sincs olyan középpont, mely — Erdélyhez hasonlóan — e bérces táj völgyeiből önállóbb politikai akaratot, történeti tudatot termelt volna elő. Össze-vissza tagolt, középponttalan, politikai egyéniségű ez a szép vidék, mely a déli magyar medence tájainak kerete, támfala volt észak felé — s ez meghatározta már eleve sorsát, népei helyzetét.

Önállóság és veszélyeztetett helyzet: egyaránt jellemzői a tulajdonképpeni Csehországnak, — Bismarck látta a legjobban ezt, midőn a németség keleti terjeszkedésén sokat gondolkozott: Európa urának nevezte azt, ki kezében tartja Csehországot. Bismarck ugyan nem gondolt soha önálló Csehországra, de számított arra, hogy eljő az idő, midőn német uralom alá kerül e föld. Hiszen szinte a németség szívéig törnek előre a Szudeták hegyei — s Prága és Strassburg között alig nagyobb 600 — km-nél a távolság: a francia-cseh szövetségi viszony magva ez, amit Foch marsall is tisztán látott, midőn Prágának németellenes hadműveleti bázisként való kiépítését szorgalmazta. Ma a cseh nemzeti életnek egyetemes gesztusa a németség elleni ösztönös védelem. De három

oldalról a német nép, táj és politikai akaratok nyomásai között ez az Európa középpontját s bismarcki értelmű hatalmi bázisát jelentő föld s népe mindig sietett belehasonulni a táji helyzete körül alakuló német egységekbe. Akár mint a német–római szent birodalom készséges hűbére, akár mint a Habsburgház királysága, majd tartománya, rövid epizódokat, makacs és kétségbeesett erőfeszítéseket kivéve, mindig megtalálta a maga számára azt a formát, melyben biztosíthatta hol önálló létét, hol ennek látszatát, vagy az önálló létre ébredés lehetőségeit.

Közép-Európa főleg a németség számára Csehország így nem is annyira földrajzi helyzete, mint inkább egy évezred viszontagságai közt megőrzött szláv léte miatt jelent problémát. De e szláv jelleg csak a XIX. században öntudatosodott: német perifer ikus területből most lesz a nemzeti eszme hatása alatt igazán önálló ország, melynek fennmaradása már nem hűbéri lekötöttségekhez, de szláv jellege megőrzéséhez s a német-szláv viszony mikénti értelmezéséhez kapcsolódik elválhatatlanul. A német hűbéri eredetű cseh történeti államjog helyére most lép a népi egyéniség mélységeiben s a nép által szlávvá lett tájban gyökerező természeti jog, mely a szláv közösség révén a szlovák népre és ősi tájaira is igényt alapít. A cseh nemzeti szláv gondolat így nyujtja Csehszlovákia mai geopolitikai helyzetének magyarázatát. Ily gondolatok: a szláv lét öntudatosított és önálló felfogása s a német nyomástóli folytonos remegés így adják meg a mai csehszlovák köztársaság geopolitikai helyzetének eszmei alapját. Igy nyúlik el a sors kedvezéséből a Duna partjáig s Szlovenszkó és a rutének hegyeiig e föld: Kelet felé keres védelmet a szláv létében veszélyeztetett cseh nép s innen remél támaszt és megnyugvást, új életlehetőségeket, új piacokat. Kelet felé kellett továbbá terjeszkednie a cseh politikai akarásnak: az egész XIX. században folyton reménlték egy új, demokratikus Oroszországot s remélnek most egy új 40 milliós Ukrajnát, Lengyelország, Oroszország s a Ruténföld törmelékeiből.

Mint az Osztrák-Magyar Monarchia északi peremterületeiből kialakult hosszú nyúlvány, kelet-nyugati irányban — szemben az összes többi európai államok észak—déli tendenciáival — terül el a Cseh-

szlovák Köztársaság: kb. 940 km-nyi hosszú nyugat-keleti tengelye (ennyi kb. a Prága—Róma, Prága—London közti távolság is !). Területe kerek számban 140.000 km² és határai 3800 km hosszúságúak, leghosszabbak a félt Németország és Magyarország felé, míg Lengyelországtól biztosabban elválasztja a régi magyar-lengyel határ. Fővárosa: a ma kb. 800.000 lakosú Prága, a régi cseh föld természetes középpontja, a köztársaság legnyugatibb részén fekszik, alig elérhetően kelet felől. Szlovenszkón sehol sincs ily egységes középpont: Pozsony bécsi és budapesti vonzásban élt dunai város, Turócszentmárton, Trencsén, Rózsahegy helyi központok csupán, kisebb-nagyobb táji egységek apró gócai, de sohsem egy egész országrészé.

Az új állam összetételét és területi gyarapodását talán a rideg számok érzékeltetik a legjobban. A 78.777 km²-nyi történeti cseh területhez (Csehországra ebből 52.053 km², Morvaországra 22.304 km² és Sziléziára 4.420 km² esik) 61.575 km²-rel gazdagodott a Magyarországtól nyert területtel (ebből 48.936 km² Szlovenszkó és 12.639 km² a Ruténföld.)

A táji és történeti egységek anorganikus összefűzését megfelelően egészíti ki a népesség összetétele. Az 1930-as népszámlálás szerint 14,479.565 lélek Csehszlovákia lakossága, a kilencedik helyet foglalja így el e szempontból Európa államai között. De ebből csak 9,688.770 (66·91%) tartozik a merész fikcióval felvett „csehszlovák" nemzethez. Ha leszámítjuk a magukat külön és önálló nemzetnek joggal valló szlovákokat: 2,282.277 (15·76%), akkor a 14 és félmilliós államban csak 7,406.493 (51·15%) az államalkotó, uralkodó csehek száma. Ma az uralkodó s az állam lakosságának felét tevő cseh nép s a többi népek viszonya adja a cseh lét legnagyobb kérdését, hiszen a cseh nép maga sehol sem éri el területének határait; ezeket mindenütt önálló nemzeti egyéniségű népek szegélyezik, melyek idegenül állnak szemben a cseh jelennel és multtal, cseh érzelemmel és gondolattal egyaránt.

TÖRTÉNETI FEJLŐDÉS

Csehszlovákia történetileg is anorganikus alakulás. A mai cseh nacionalizmus illuzionista és politikailag befolyásolt történetszemlélete helyett így más eszközökhöz kell folyamodnunk, ha a maga teljességében meg akarjuk érteni a cseh történetet, menetét s jobb, ha legelőbb önmagukban vizsgáljuk meg a cseh történeti alakulásokat s mögöttük inkább keressük meg az egyes korok uralkodó eszméit a ma egyeduralkodó „csehszlovák" nemzetegységi tanok helyett. A cseh nép bármennyire is realista hajlandóságú, ha multjára tekint, szívesen hódol romantikus eredetű nemzeti illúzióinak s történetszemlélete alig emelkedik ezek fölé. Gondolkozását még ma is a XIX. század elejének eszméi irányítják. Így él lelkükben egy heroikus szláv mult tudata, így él továbbá a Palacky történetírása által megfogalmazott s egy évezredre visszavezetett cseh-német ellentét gondolata és így tartja magát a demokrácia és a gondolatszabadság újkori választott népének a cseh nemzet.

A történeti valóság alig igazolja a mai cseh nemzeti tudat politikai és történeti illúzionizmusát. Csehországban a kelták s a népvándorlás germánjai nyomán jelenik meg a Kr. u. VI. században a szláv népelem. A kelták — a bojok — nevüket hagyták örökül — Bohemia — a szervezetlen szláv törzsek által gyéren benépesített földnek, ahogy a mai Bajorország is tőlük nyeré nevét; a nyomukba jövő germán markománok nevét pedig Morvaország őrzi tovább. A Csehországban élő szlávoknak egy odavetődött frank kereskedő: Samo uralma s az avarok elleni

szervezete (623—660) adott először egységesebb állami keretet. De maguknak a cseheknek, illetve morváknak — Marwani — neve csak 805-ben, illetve 825-ben fordul először elő, mindkét esetben a frank birodalomnak való adófizetésük nyomán. Ezen szláv előidők mitikus homályából bukkan föl a Regensburgban 895-ben Arnulf német királynak hódoló s a keresztségben ott részesülő cseh törzsfők emlékezete, majd pedig a mondai multú Přemyslidák családja, kik a többi törzsfők s fejedelmek leveretése és kiirtatása után a prágai vár, a nemzetnek nevét adó „cseh" törzs központja köré egyesítették a törzsszervezet lazaságából állami létre jutó népet. Szent Vencel még vértanusággal fizeti meg (929), hogy durva erkölcsű népét keresztény ifjúsága hevével fűzte a germán kultúrközösség népei közé. De már ekkor meghatároztattak azon irányok, melyek döntően alakították a cseh történet további menetét s a szlávság legnyugatabbra szakadt ágának s államiságának viszonyát Európához.

A cseh nép államiságát sorsa a német Közép-Európa ölére helyezte s uralkodói, a II. Frigyes császártól királyi rangra emelt cseh hercegek, a Přemyslidák nemzeti kegyelettel övezett családjának sarjai, nem is választhattak más utat, mint hogy csatlakozzanak hűbéri hódolattal a középkori univerzális császári hatalomhoz. Helyzetüket az előkelő birodalmi választófejedelemség különösképp megszilárdította. Semmi út se nyílt számukra a szláv kelet felé s a szláv elődök emlékezete egy pillanatra se lángolt föl nyugat felé fordult szemük előtt. A mai cseh történetírás szívesen utalgat a cseh fejedelmek s Szvatopluk morva birodalmának testvéri kapcsolataira; de a valóságban e viszony abban nyilvánult, hogy a cseh állami szervezkedés első nyomai épp akkor kezdődtek, midőn a cseh törzsek felszabadultak a morva birodalom kemény nyomása alól; hiszen Szvatopluk sorban hatalma alá igázta volt ezeket. A kereszténységet is kezdettől fogva német papok hozták számukra a római egyház formájában s e tevékenységhez Cyrill és Method alig adtak valamit is, hiszen német papok, német klastromok szelídítették a testvérgyilkos törzsi viszályokban dulakodó cseh törzsek zord erkölcseit a római s nem a keleti egyház keretei közé.

Ahogy a németség középkori birodalma jelen-

tette a beléje ékelt cseh nép és állama számára az állami lét magasabbrendű kereteit, úgy hoztak a német udvari, lovagi kultúra s a német házasságok a Přemyslidák nyugat felé hajló ősi uralkodóháza közvetítésével új életformákat a cseh népnek továbbra is. Később az udvari német hatást teljessé tette az egyre szívesebben hívott s egyre nagyobb számmal jött német polgárság városi élete. A cseh nemesség ily példákon simul a lovagi élethez s ily mintákon építi német nevű várait rettenetül jobbágyai fölé; érzületét, rendi öntudatát is a közeli bajor, szász, osztrák főúri szokások és szellem s feudális politikai felfogás irányították. II. Ottokár, kit nálunk gyakran szláv imperialistának tartanak, német császárságra vágyakozó, német műveltségű és német birtokú fejedelem volt és Brandenburgtól az Adriáig húzódó német hűbéri országai közt szinte elveszett a cseh elem.

Egyre nagyobb tömeggel jöttek ekkor már az új életet és gazdasági lehetőségeket jelentő cseh földre a német polgárok, parasztok, telepesek; II. Ottokár uralma csúcspontja e folyamatnak. Egyre nagyobb lett az ellentét a dús privilégiumú gazdag városokban élő német polgárság s a primitív terménygazdálkodást folytató szegény cseh parasztság között, ami egy század multán a huszita háborúkhoz vezet. Vannak német történetírók (Bretholz), akik szerint a németség őslakos lenne a Szudeták völgyeiben, mint letelepült utóda a nagy germán vonulásoknak. Ily messzire nehezen láthatni el s ebben az állításban is sok van a csehek ellen a XIX. században védelemre szorult németség politikai gesztusaiból; mégis bizonyos, hogy a Přemyslidák uralkodóházának 1306-ban végződő uralma folyamán végig a németség jelentős nyomaival találkozunk a cseh gazdasági, társadalmi és szellemi fejlődésben és szerepük a legtöbb esetben úttörő a városi élet, ipar, bányászat terén.

A Přemyslidák családja 1306-ban kihalt s 1310-ben, belső zavarok után, a Luxenburgi-ház foglalta el a cseh trónt. E kor a középkori univerzális keresztény császárság s az azt kísérő eszmék s szervezetek fölbomlásának ideje. A Luxenburgok háza előtt sem lebegtek egyetemes keresztény vagy birodalmi eszmék; e helyett ez a német-francia vegyülékű dús

dinasztia hatalma és franciás műveltsége alapjául Csehországot tette meg. Az új uralkodóház első tagja, VII. Henrik császár fia: János, ez a crécy-i csatában az angolok ellen a franciák oldalán elesett fényes lovag még csak területileg növelte a cseh királyság birtokállományát német földön. Fia: IV. Károly, már országa igazi gondviselője volt s a császári díszt elsősorban Csehország emelésére fordítá. Az aranybullával (1346) a cseh királyt tette a birodalom első választófejedelmévé s ugyanekkor egységesnek és oszthatatlannak jelenté ki a „cseh korona" tartományait. Az ország „koronája", mint az államtest szimboluma, ezen akkor Európa-szerte használt jelképes meghatározás cseh földön most nyer először alkalmazást, — persze közjogi értelmet — a magyar „szent korona-tan"-hoz hasonlóan — sohse nyert a magánjogias felfogáshoz húzó cseh gondolatvilágban. IV. Károly franciás építkezései, a császári székvárossá s érseki székhellyé emelt Prága szépítése, az 1348-ban Közép-Európában elsőül alapított, párizsi példán nyugvó egyetem: mind hozzájárultak Csehország súlyának megnövekedéséhez. De IV. Károly korának franciás finomságú egyházi és lovagi kultúrája s német gazdagságú polgári élete gyökértelen terméke volt egy szerencsés és békés időszaknak, mely az uralkodónak, az államnak, a rendeknek, a polgárságnak fényt és jólétet hozott. Ám a cseh népnek ebben aligha lehetett része s a felső rétegek s a nép szellemi és szociális ellentéteit egyszerre föltárta a huszita forradalom, mely hirtelen homályba burkolta a prágai vár finom formáit s a forradalom kelyhes jelvényét, ezt a nemzeti és eszmei szimbolumot ragyogtatta föl a prágai német polgárság egyházán: a Teyn-templomon.

Hus János tudós és etikus egyénisége, a konstanci zsinaton 1414-ben szenvedett máglyahalála, az angol Wycliffe irataiban gyökerező tanai s a cseh népre gyakorolt mélységes ébresztő hatása, a cseh nyelv művelése körüli nagy érdemei csak indítékait és magyarázatát, mintegy fókuszát mutatják meg a huszita mozgalomnak, de lényegét még nem magyarázzák. A prágai egyetem teológiai, tudós torzsalkodásaiból indult ez ki eredetileg. Az egyetem négy „nemzete" — cseh, lengyel, bajor, szász — között

kezdetben a németek voltak többségben; Prága volt ekkor „egész Németország szíve". A cseh nemzetet (natio Bohemica) csehországi, a lengyelt sziléziai németek jelenték, a csehek közt csak később lendült fel a tudomány — s a „cseh nemzet"-hez tartoztak — igazi középkorias fölosztás — pl. a magyarok is. De a csehek csakhamar elnyomottaknak érezték magukat, — íme a népi tudattal egyesült patriotizmus egyik első jelentkezése. Ez különösen akkor lett nyilvánvaló, midőn a cseh hallgatók és tanárok Hus tanaihoz csatlakoztak, szemben a katolikus álláspontú németekkel.

Fordulópontot jelentett e tudós és nemzeti vitában, melyet a cseh utcai nép egyre nagyobb vallási izgalma kísért nyomon, IV. Vencel király 1404-ben kiadott híres kuttenbergi dekrétuma, mely a cseh nemzet szavazattöbbségét 3 : 1 arányban biztosította, — mire a német tanárok és hallgatók Lipcsébe emigráltak és megalapították az ottani egyetemet. Így a teológiai vita nemzeti jelleget nyert s ezt bőven megmagyarázták a cseh népnek hitszónokai. A cseh nép ekkor naív és igen hívő földműves népség volt s lelkiségén még ott uralkodott valami primitív szláv vágy Isten országa felé, — igaz, hogy ősi szláv vérsége is tisztábban állott ekkor, nem úgy, mint ma — az egyetemi vitákból annyit értett, hogy itt a megromlott Egyház reformjáról, elmélyült egyéni vallásosság követeléséről, a világi hívságoknak az egyházból való kiküszöböléséről van szó. De képzelmét főleg a csakhamar fölébredő szociális követelések ragadták el. A vallásos elemhez így járult a szociális igazságosság valami primitív ösztönös vágya, melyben népi hit és ragadozás egyesült az elnyomottság hátterén. A vidéki egyszerű földműves népet emellett megragadta a szláv lélek mélyén remegő vágy az apostoli egyszerűség iránt s e vágy legridegebben a német polgárság, a városok gazdagsága elleni gyűlöletben fejeződött ki. Így kelt elő a vallási és szociális ellentétből a huszita háborúk komor és véres kora (1416—1436), mely a cseh népet, mint Európa egyik legelszántabb harcosát mutatta be akkor s mely háborúk alatt a szociális és vallási vágyak nemzeti öntudattá alakultak a körülzárt csehek lelkében, a makacs nemzeti individualizmus egyik első kifejezőjéül a középkori Kelet-Európában.

A huszita tanok szerint az alattvaló bűnös állapotú felsőbbségének engedelmességgel nem tartozik. E kor cseh lelkisége így idővel egész kommunisztikus és anarchisztikus eszmékig jutott el, melyek a maguk nemzeti és szociális alászínezettségével veszélyesek voltak az egész környező Európára. Pápa, császár, német fejedelmek ellen jeles és bátor hadvezéreik: Zsizska és Prokop alatt hadakozván s konok hitükkel, elszántságukkal, új hadviselési formáik mozgékonyságával a csehek az összes szomszéd népeket rettegésben tartották. A huszita harcosokat e nemzeti önzésre még erős vallásos lelkesedés is fűtötte: ezen eszmei motívum nélkül szinte megmagyarázhatatlan lenne ez a kor. De mihelyt e vallásos lelkesedés és igazságukba vetett hitük túljutott a cseh föld sanyarú, szegény határain, a huszita-háborúk csapásai alatt szenvedő szomszéd külföld mit sem érzett ebből, ellenkezőleg, többnyire rideg anyagi motívumok érvényesültek csupán a husziták apostoli szegénységű erkölcstana és hite rovására; így ismerte meg őket Magyarország északi része is. Ez az annyi ellentétes elemet összekavaró kor (1436) a pápa által sohsem szentesített prágai kompaktatákkal — a két szín alatti áldozás megengedésével — s Zsigmond cseh királyságának elismertetésével zárult. E megegyezés a prágai mérsékelt utraquisták győzelme volt az anarchikus taboriták fölött.

A cseh lélekben a huszita tanok erkölcsi és politikai értelme ma szinte renaissance-át éli Masaryk bölcselete nyomán. Ez a vallási rajongás a cseh lélekben bizonyos erkölcsi rigorozitást is hagyott örökül. A XV. század derekán élő Chelčicky Péter, e délcsehországi parasztprófétа, népe fényűzését, romlottságát korholó tanai szinte Tolsztoj tanításait idézik s az őskereszténységhez való visszahajlást, az egyházi és világi hatalom teljes elválását, az igazaknak a bűntől szennyezett világi hatalomtól való teljes visszavonulását hirdetik — s mindezen tanok századokig hatottak még a „cseh testvérek" felekezetében: Comenius, a nagy nevelő is e felekezet morva ágának püspöke volt s báró Zsierotin Károly, a cseh irodalmi nyelv mai alakját előszabó „Králici biblia" (1608) kiadója is e csoporthoz tartozott, akárcsak a XIX. század elején a cseh nemzeti renaissance történetírója: Palacky

Ferenc. De a valójában ez etikus tanok csak a kiválasztottak kis körében éltek eredeti tisztaságban s nevelő hatásuk gyér volt csupán, káruk annál nagyobb. A német polgárság vallási és nemzeti okoból üldözése miatt aláhanyatlott a városi élet, ipar, bányászat, kereskedelem, mindenütt nyomor, elégedetlenség, anarchia feleltek a huszita rajongók idealizmusára. A cseh lélek örök két véglete : az ideális és a világtól teljesen idegenkedő rajongás és a materiális önzés ütközött össze most. A belső válságot nyomon követte a külső is : Csehország teljesen magára maradt vallási tanaival, demokráciából anarchiába hulló állapotaival a szervezett, katolikus, hűbéri Európa népei közt. Csak lassan kezdett évtizedek multán újjáéledezni a lehanyatlott ipari, polgári élet az első Habsburgok : Albert, László s a Hunyadi Mátyással küzdő okos diplomata, a hazája elszigeteltségét érző s korai népszövetségi tervezgetésekkel foglalkozó huszita nemzeti király : Podjebrád György s a Magyarországgal Csehországot únióba hozó Jagellók : Ulászló és Lajos alatt ; ez utóbbiak neve a csehországi gotikus művészet és építészet egy sajátos faját jelöli : főleg Ulászló nagy fejlesztője és építtetője volt Prágának s a várnak, míg Magyarországon neve csak hanyatlást s szegénységet jelent.

A huszita háborúkban a csehek nemzetük hőskorát tisztelik s azt tartják, hogy a huszita erkölcsi és politikai tanok a cseh történet és nemzeti lélek legigazibb tartalmát és értelmét jelentik. Merész dolog egy elszigetelt kor eszmeáramaiban látni egy nemzet egész történetét ; ezekkel épp a történet szellemét és értelmét tagadnók s mechanizálnók végtelen hullámait. Mégis való, hogy ez a viharos idő igen megerősítette a cseh nemzeti tudatot, a cseh öncélúság érzetét s főleg a cseh nyelv nagy szeretetét. A Habsburgok 1526-ban kezdődő királyságát így fölfokozott öntudattal fogadhatták a csehek s távol a német reformációs zavaroktól, a magyardúló török veszélytől, ismét visszapótolhatták elhanyatlott anyagi fejlődésüket.

Most jő a rendiség fénykora ; a huszita időszak végén ez lett a belső és külső zavarok egyetlen nyertese. A XVI. század cseh történetét nagyrészt azok e küzdelmek alkotják, melyeket I. Ferdinánd és utódai vívtak a túlhatalmas cseh rendiséggel, — ez

természetesen nem szívesen látta az új királyi ház abszolutista hajlamait. A husziták komor korában az eretnek hithez fűződött elválaszthatatlanul a cseh nemzeti tudat fogalma. Most — mint akkor Európaszerte — a cseh nemzeti lét a királyi túlhatalom ellen protestáló rendiséggel azonosult. E rendi szellem meghatározói az ország territoriális különállásának védelme, a rendi tisztségek s jogok tisztelete, a csehek előtt kedves nyugodt élet vágya s a török elleni közös védelemtől, mint a magyarok magánügyétől való állandó vonakodás voltak. Az abszolutista királyi hatalom s a rendiség viszonyát még a vallási kérdés is komplikálta. A királyok buzgó és spanyol példákon buzduló katolikusok s a jezsuiták barátai, míg a rendek nagyrésze a régi huszita-utraquista, illetve ezek elhalványultával az új lutheri, majd kálvini tanokat követte. Egységesítik e tanokat 1575-ben a rendi fölfogással keretezett „Bohemica Confessio"-ban s Rudolftól, ettől a Prágát szépítő, spanyol abszolutista szellemű, művelt, különc, rossz uralkodótól kierőszakolják a vallás szabad gyakorlatát biztosító ú. n. felséglevelet. A cseh rendiség hatalmának fénypontja volt e tény, melynek jelentőségét csak emelte a Rudolf ellen pártot szító Mátyás főherceg, majd császár s az osztrák, cseh és magyar rendek szövetsége egy rendi „confoederatio" keretében.

A mai cseh történetírás szívesen állítja e rendi mozgalmak mai értelemben vett cseh nemzeti jellegét. Ennek bizonyítására gyakran utalnak egy 1615-ben hozott törvényre, mely a cseh nyelv tudásához fűzi az indigenátus elnyerését. De a korviszonyok hű tükrében a Habsburg-királyok s a rendek viszálya elveszti autochton cseh jellegét: európai korjelenség volt akkor az abszolutizmus felé bontakozó királyi hatalom s a rendiségek nemzeti — territoriális, patrióta — elemektől is fűtött harca, midőn a rendek akarták jelenteni az államot, a népet és a területet a királyi közhatalom ellenében.

A rendiségtől vezetett s a harmincéves háború kezdeteire jelt adó cseh felkelés sem volt természetesen ily mereven cseh nemzeti jellegű s e szempontból szinte össze sem lehet a huszita mozgalom cseh jellegével s demokratikus népi áradásával hasonlítani. A fehérhegyi csatavesztés (1620) bajnokai, majd az

ezt követő megtorlás áldozatai és száműzöttei közt igen sok német főúr és polgár volt. A cseh rendek s a Habsburgok egy százados vitája ily véres bukással végződött. De ez korántsem jelenti — ahogy a mai cseh történetírás propagatív hévvel hirdeti — a „németség" győzelmét a cseh nemzet fölött, hiszen e kor vallási szemléletétől az ily nemzeti elhatárolás még teljességgel idegen.

II. Ferdinánd győzelme a cseh rendek és a protestánsok fölött s a bizonytalan szerkezetű, közjogilag soha le nem rögzített rendi alkotmány helyére lépő „Verneuerte Landesordnung" (1627) (ez utóbbi a rég létező tényleges állapotot rögzíti jogilag, midőn biztosítja a cseh és német nyelvek teljes egyenjogúságát) nemcsupán a katolikus abszolutizmus s végeredményben a csak Mária Terézia és II. József alatt előretört centralizáció és germanizáció útját készítették elő, hanem valójában a cseh nép javára igen fontos társadalmi változásokat is hoztak. Az abszolutista és katolikus eszméktől vezetett Habsburg-hatalom nemcsupán a husziták nagy hagyatékából élt protestantizmust irtotta ki teljesen, hanem végleg letörte a zabolátlan rendiséget is s a hűnek maradt régi s az újonnan betelepített arisztokráciából udvari, barokk szellemű nemességet nevelt, mely már semmi közösséget sem érzett a rendi és a huszita eszmékkel. Most nyomul előtérbe az osztrák-cseh főúr soká uralkodó, fényes pózokban élő, népektől és országoktól az udvar légkörében hidegen, távolan álló típusa; a katolikus hit s az uralkodóházhoz és politikájához való nemzetek feletti hűség jellemzi ez életforma eszmei hátterét. A gótikus s nehézkes német késő-renaissance építkezésű Prága most lesz a nagy Fischer von Erlach géniuszát, osztrák-olasz barokk formáit lehelő barokk nagyúri paloták választékos városává. Ehhez járul még a cseh földet óriási lendülettel katolizáló jezsuiták pompás spanyol és olasz barokk-építkezése. Így kapta a mai cseh nép Prágát ajándékul e ma gyűlölt kortól s így lett ez modern életének aranyos keretévé. Így lett a gótikus, renaissance, barokk emlékektől dúsan rakott Prága azzá a finom és művészi várossá, amely a cseh Vrchlicky avagy az osztrák-német-szláv vegyülékű Rainer Maria Rilke szép verseiben éli időtlenül a maga külön életét...

Az osztrák-cseh főurak e „hanyatló" korban tovább biztosítják a cseh történet folytonosságát az új formák lehetőségei közt. A Szent Vencel tiszteletét visszahozó jezsuiták pedig az akkori Európához fűzik a cseh nép szélesebb rétegeit. E mellett döntő módon tudatosítják a katolikus cseh nemzeti lét önállóságát: az osztrák és délnémet, továbbá az olasz és spanyol szellemi hatások közvetítésével végleg elszakítják a cseh gondolkozást és életformákat a középső vagy északibb német s általában a protestáns hatásoktól. E kulturális folyamattal egyidejűleg a Habsburgok felvilágosodási hatásoktól indított iskolapolitikája, majd gazdasági politikája a művelődés és a gazdagodás új lehetőségeit tárja föl. A fehérhegyi csata azt a nagy szolgálatot tette a cseh népnek, hogy megszabadította a magát túlélt rendiségtől; most teljes lendülettel léphetett a polgári fejlődés útjaira.

II. József centralizációs tettei egyszerre új erőket szabadítanak föl. Az új lendület ezek visszahatásaként indul el s kezdetben még szellemi és patrióta jellegű. A dinasztiához eddig hű főurak megint fölfedezik a cseh földet s csehül kezdenek — törve — beszélni; a magyar nemesség példája volt buzdítójuk e nemzeti ellenállásra. E mozgolódás még inkább csak patrióta színezetű. „Böhmischer Landespatriotismus" — így hívják ez irányt, mely az egész ország történeti hagyományait, az otthoni föld szeretetét ápolja — egyelőre nemzeti különbség nélkül. Csehek és németek, mecénás főurak s szorgos tudósok, huszita hőstetteket zengő német költők s világpolgári eszményeken nevelődött cseh polgárok egyesültek romantikus lelkesültséggel itt, addig, míg a XIX. század második negyedének nyelvi és politikai ismérvek alapján fölfogott nacionalizmusa szét nem tépte e kezdeteket.

A legnagyobb ösztönzést a cseh nemzeti újjáéledés nem hazulról, de ismét német földről kapta. A göttingai Schlözer professzor óriási tudós apparátusa, mely a németség számára a racionális kutatási módszerek pontosságával világította meg Kelet rejtélyes népeit s elsősorban tisztázta a közeli szlávok, történeti és szellemi helyzetét, éppúgy ismeretes lesz mint a Rousseau-féle tiszta és természetes emberről való tanokból kiindult Herder munkássága. 1785-ben jelent meg Herder „Ideen zur Philosophie der Ge-

schichte der Menschheit" c. műve, mely végtelen nagyságú jövendőt jósol a fiatal szláv népeknek s óriási hatással volt az összes szláv népek fejlődésére. Legelőbb a csehekhez jutottak el e tanítások, melyek nyomán egyszerre fölrévült előttük a nyugati népektől különböző szláv létük, multjuk és jövőjük tudata. Herdertől és a többi romantikusoktól azt tanulták, hogy a nemzeti lét s egyéniség igazi fönntartója a nép egyszerű, ősi hagyományokkal telt élete s a nemzeti nyelv, mely egyéniséggé avatja a népet s közvetíti feléje a szellem kincseit. Au. W. Schlegel bécsi előadásai (1812) nyomán megértették, hogy a magasabb rétegek nem képviselhetik nemzetüket, mivel elidegenedtek már a népi lélek mélységeitől, idegen műveltséget, idegen szokásokat kedvelnek s nem őrzik méltón népük szellemiségét; Fr. Schlegel pedig nyiltan hirdette, hogy e szellem alkotásai csakis a haza iránti szeretetben, a nép hagyományaiban s nyelvében gyökereznek: a nemzeti nyelv a nemzeti mult legdicsőbb öröksége, csak általa lehetséges az igazi irodalom s az igazi magas műveltség; a legnagyobb barbárság pedig az, mely elnyomja egy nép nyelvét és szokásait s ezáltal akarja kizárni az illető népet az emberiség közösségéből s a magasabb művelődésből. Igy minden nemzetnek joga van a nemzeti nyelvhez és irodalomhoz. Wilhelm v. Humboldt foglalta össze a német romantika e tanulságait a legvilágosabban: „Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache" — Kollár egész életműve s a cseh nemzeti ébredés jórésze e kijelentésben gyökerezik.

A cseh nemzetiséget ugyan senki sem nyomta el, sőt nagy kedvezésekben részesült, mégis e tanok a cseh nemzeti tudat demokratikussá, azaz népivé válásában óriási szerepet játszottak. De eddig a főurak viselték gondját, harmóniában az osztrák birodalmi gondolattal: ők adták ki — fölvilágosodási patrióta gondolatoktól vezettetve — az első cseh népművelő lapokat s ők pártolták a cseh tudomány első erőfeszítéseit. Jozef Dobrowsky (1753—1829) exjezsuita, a „szlavisztika atyja", a nagy nyelvtudós még az ő pártfogásukban írja úttörő műveit. Élete végén visszasírja „II. József aranykorát" ez a világos racionalista fő, ki soha nem értette meg a romantikus cseh ifjúság németgyűlöletét (mely elsősorban a nemzeti nyelv

jogait hirdető német írásokból táplálkozott) és sohasem vallotta a cseh és szlovák nemzetegység Herder nyomán levezetett tanait, bár a további szlovák irodalmi önállósági vágyak, szintén romantikus motívumaik miatt, nem voltak kedvesek előtte ; mégsem hitte és hirdette soha, hogy a szlovák nyelv, ez a „gemeine, sehr grobe Sprachart" azonos a cseh nyelvvel. A cseh nyelvet ekkor már szépen kiművelték, előkészítvén ezzel a romantikus nemzedékek útját, az osztrák tanintézetek : 1752-től tanítják Wienerneustadtban s 1775-től Bécs egyetemén, 1778-ban Prágában adnak tanszéket a csehnyelvű lelkipásztorkodásnak s 1779-től Brünnben.

De az új nemzedékek, melyeket a romantikusok tanai hatottak át, már egész más utakra tértek ; számukra a nép lett a nemzeti eszme igazi forrása s nem a nemesség, a hivatalos tanintézetek, vagy a minden népi terméktől irtózó racionalista tudósok tanai. Mivel pedig a cseh történet nagy indulatait és küzdéseit, főleg a huszita kort is ez idő romantikus multbapillantása fedezte föl, készen állott a szintézis, mely a cseh történet feudális, vallási, dinasztikus eseményei mögött meglátta a cseh népet s többé nem az állam, de a nép történetét kereste. A cseh társadalom modern formája az eszmei keresések nyomán most alakul ki véglegesen. De ez már nem a kemény huszita katonák lelkesedő és etikus, sorsát Isten kezébe adó népe, avagy finom arisztokraták szándékainak, feudális patriotizmusának követője : a cseh nép ekkor már szorgalmas és nagyon reális gondolkozású kisiparosok, parasztok, kispolgárok törekvő nemzete, mely egész lényével a jelennek él s a mult valója és folytonossága idegen előtte. De mégis szereti a mult tükrében néha-néha meglelni XIX. századi arcát. A német romantikától eltanulta a népiség szeretetét s a nemzeti hőskor tiszteletét : az óvatos cseh polgár lelkében így romantikus illúziók virágoztak ki Herder és Schlözer művei távoli rezgéseként egy heroikus szláv őskorról. 1817-ben hamisította Václav Hanka, a cseh múzeum tisztviselője, a racionalista Dobrovsky elpártolt romantikus tanítványa, egyebekben jeles költő és nyelvész, a königinhofi és grünebergi kéziratokat, melyek a szláv és cseh előidőket zengték a romantikus alaphangulatú közvélemény felé.

A Nibelung-epos, Macpherson Ossiánja, a skót és skandináv hősi balladák irodalmi divatja elért már a csehekig is, — főleg Herder közvetítésével, kit Schlözer mellett az egyetlen „becsületes német"-ként tiszteltek itt — s a derék cseh tudós sem akarta, hogy nemzete hangja néma legyen ez európai koncertben. A XIX. század végén Gebauer prágai nyelvész, egyetemi tanár társaságában Masaryknak kellett lelepleznie e hamisítást s szétzúznia a beléje vetett hitet, mely óriási lendületet adott a cseh nemzeti érzületnek: Safařik nyelvtudománya, Kollár pánszláv költészete s Palacky történetírása, nyomukban a cseh nemzeti öntudat egész XIX. századi formája ezen hamisításokban gyökerezik s példája annak az illuzionizmusnak, ahogy a cseh nép multjára tekintett igen soká.

A németek ellen küzdő cseh őskor heroikus képzetei s a nép ősi mélyeiből táplálkozó nemzeti nyelv szerelme természetesen végét vetették annak a „böhmischer Landespatriotismus"-nak, mely csehet és németet egyformán a haza gyermekének tekintett. A cseh romantikusok ugyanis izgatottan látták a német nyelv uralmát s a németség nagy számát országuk területein. E németség, mint „deutsch-böhm" épp úgy évszázados részese volt a cseh történeti közösségnek, mint a cseh nép. A németség szellemi túlsúlyát most úgy fogták föl, mint a cseh nép és nyelv elnyomatását. Amellett, hogy hévvel munkálták a cseh nyelv és nép fejlődését, egyúttal kemény harcot kezdtek a németség ellen is. Ez viszont egyre nagyobb csalódással fordult el ettől a patriotizmustól, mely eddig a cseh nép legjobbjaival összekötötte. A cseh műveltség ügye egyre inkább demokratizálódott s szakadt el főúri támogatóitól, kik egyszerre érezték magukat jó csehnek és jó németnek, de legfőkép jó osztráknak. Az 1790-es évektől kb. az 1820-as évekig terjedő patrióta áramlat így elsenyvedt. A csehek szlávoknak, a cseh-németek pedig németeknek kezdték érezni magukat a Jung-Deutschland, majd az 1848-as frankfurti parlament eszméi szerint. A csehek ezalatt az arisztokráciától alapított tudós intézményeket, folyóiratokat teljesen elcsehesítették. A cseh mult így lett e nemzedék tudatában, mely egyre jobban a jelen urának érzé magát, a cseh nép multja, melyben a németség csak tűrt és ellenszenves

elem; a cseh nép története pedig most azonosul a demokrácia, gondolatszabadság, liberalizmus és művelődés ügyével, míg a németség az abszolutizmus, a gyűlölt katolicizmus, az elnyomatás reprezentatív nemzete lesz.

Sajátos és a XIX. század liberális nacionalizmusában gyökerező véletlen, hogy az új cseh gondolatvilág kiformálói: a történetíró Palacky, a nyelvész Safařik és a költő Kollár, mindhárman a huszita gondolatvilágot plántálták bele a cseh lélekbe s vegyítették el ez elemeket a német romantikától öröklött népi-nyelvi eszmék közé. Palacky a cseh testvérek sokat üldözött és lappangott felekezetének morva ágából eredt, Safařik és Kollár pedig a huszita emlékekből is táplálkozó szlovák protestantizmus gyermekei voltak. Palacky morva volt s vele együtt a két szlovák, mindhárman az új otthonra lelt neofiták túlbuzgalmával vetették magukat a cseh géniusz ölére; az ő neofita buzgalmuk eredménye a cseh nacionalizmus eszmei lényegének teljes kibontakozása.

Mindhárman döntő szerepet játszottak abban, hogy az eddig bécsi abszolutizmuson és a jezsuiták diszciplináján, majd a II. József eredményein nevelt cseh nép ösztönös realizmusa mellett mérhetetlen romantikus ábrándokat is termelt önmagából, melyek aztán egész későbbi történetét irányították. A cseh nép most ébredt rá történeti multja tudatával együtt szláv voltára is. A protestáns-huszita gyökérzetű Palacky, Safařik és Kollár gondoskodtak róla, hogy ezt a történeti tudatot ne Szent Vencel katolikus és nyugati politikája, valamint a jezsuiták cseh-barokk kultúrája határozzák meg, hanem a XIX. század eszméi jegyében a huszita hagyomány s az ebből levezetett szabadságidea, mely a cseh történet lényegét a vallási és gondolatszabadságért szenvedett mártíriumban látta. Ugyanekkor a cseh nép ráébredt szláv nyelvi és faji tulajdonságaira is s ebben főleg a Napoleont legyőző Oroszország iránti csodálatának van legnagyobb része. Mily különös ma visszagondolni erre! — a cseh irodalmi pánszlávizmust talán elsőnek kifejlesztő Jozef Jungmann, az új cseh irodalom e patriarchája, Goethe, Klopstock, Herder hű követője, midőn cseh nyelvre ülteti át Milton „Elveszett Paradicsomát", fordítása előszavában a franciák gyűlöle-

tétől és az oroszbarátságtól áthevülve hívja honfitársait a német műveltség példájának követésére. Ahogy a németek felszabadultak a franciák alól, úgy kell a cseheknek is kiküzdeniök a germanizáció előli emancipációjukat; ahogy a németek gyűlölik a franciákat, úgy kell a szlávoknak is figyelniök a német nyelv veszedelmeire; de ami a legfontosabb: ahogy a német országok, tájak, tájszólások közösek a német művelődésben s kicserélik szellemi javaikat, úgy kell a különböző országokban élő szétszórt szláv törzseknek is törekedniök egy közös műveltség felé. Jungmann e gondolatait, melyek a német és a szláv viszonyok nyilvánvalóan hamis párhuzamán alapulnak, nem sokkal utóbb Kollár fejlesztette tovább e szláv kölcsönösségről szóló tanításaiban, melyeket még megtoldott a „békés szláv nép" jövőjének és szép lelki tulajdonainak Herder dilettáns humanizmusában lelhető rajzaival. Ezek a csehek pánszlávizmusának alapvető formái. A hozzájuk való lelkesedést Kollár dantei példákon indult, s a „dolce stil nuovo" enyhe bájából gyűlöletbe fúló, de áradó és ragyogó nyelvű költészete szolgáltatta; míg az eszmei építmény nagyjából akadémikus természetű humanista frazeológián alapult.

Kollár exaltált ábrándok útján, a nyelvtudós Safařik pedig a tudomány által kereste a szláv lét és lélek rejtélyeit és jellemvonásait. A cseh lélek alakulására igen nagy hatásuk volt, de a nemzet reális útjait nem ők, hanem társuk, a történetíró Palacky Ferenc jelölte ki hosszú időkre. Palacky, aki élete végén a „haza atyja" lett; igazi politikus történetíró volt s nacionalizmusa aktuális hevét végigrezegtette a cseh multon. Mint politikus nem keresett messzi szláv álmokat, de a valóság útját járta. Tehát egyszemélyben volt jó cseh és jó osztrák, akár arisztokrata pártfogói, kik a cseh nemzet históriografusává tették; persze, nála a cseh nemzeti jelleg kidomborításán volt a hangsúly. E cseh nemzeti jelleg biztos megőrzésének okosan felfogott érdeke az osztrák birodalom sértetlen fenntartását kívánta meg, mintegy Oroszország és Németország közti ütközőállamul, de persze úgy, hogy a hangsúly a cseh elemen s Ausztria népei jórészének szláv voltán legyen, Palacky ez „ausztroszlavizmusa" lett jó ötven évre alapja a cseh nép politikai magatartásának; az 1848-as évek válságai,

pl. a prágai forradalom és szláv kongresszus, alig rendítettek valamit e koncepción. De, hogy a cseh nép jól megfelelhessen osztrák hivatásának, szükséges a régi cseh „államjog" helyreállítása: Palacky programmja így egyszerre volt konstruktíven osztrák-cseh és ellenzékin szláv; hiszen az „államjog" visszakövetelésének meghiúsulta múlhatatlanul a szláv népi természetjog talajára vitte át a cseh politikát a történeti jog területéről. A történeti „államjog" szűk, de biztos talaj volt, a szláv népi, természetjogi hitvallás viszont ingatagabb bázisú, de távoli perspektívákra utalt, így legközvetlenebbül a szlovák nép felé, melyet Kollár pánszláv s cseh buzgólkodása nyomán szoktak a csehek magukkal egy népnek tekinteni. A XIX. század cseh emberének annyit ismert osztrák magatartását és beamteri buzgalmát így magyarázzák Palacky politikai gondolatai.

Szinte a világháborúig Palacky útjain haladt a cseh gondolkozás és politikai érzület. A szláv népi tudat folytonos hangsúlyozása, erősítése mellett állandó volt a követelés, mely a cseh lojalitás jutalmául a régi cseh királyság helyreállítását s az „államjogot" szorgalmazta. 1848 és 1867 nagyobb megrázkódtatás nélkül multak el az egyre gyarapodó, gazdagodó cseh nép fölött s polgári fejlődése gyors iramban tört előre. E polgári fejlődés s a történeti mult szintéziseként törekedtek az államjog visszaszerzésére s 1867 után ugyanoly megegyezést akartak kötni a dinasztiával és Ausztriával, mint amilyen az osztrák-magyar kiegyezés volt. De e törekvések Ferenc József s a monarchia szláv túlsúlyától óvakodó magyar politikusok közös ellenállásán megtörtek s Hohenwart, illetve Badeni kedvezései nem jelöltek változást a csehek politikai helyzetében. Így egyre nyilvánvalóbb lett az államjogot legfőbb célnak tartó politika csődje. A cseh polgárság súlyosan csalatkozott Ausztriában nemzeti illúzióit illetőleg s az államjogi programmot hordozó ó-cseh párt, Palacky, Rieger s a cseh arisztokrácia ez ó-liberális szervezete háttérbe szorult az ifjú-csehek pozitív programmja mögött. Ugyan nem volt kormányj hatóság, hivatal Ausztriában, melyben mindenkor ott nem ültek volna a cseh nép képviselői, az ifjú-csehek mégis példátlan lendülettel és energiával fogtak az Ausztria elleni küzdelemhez. Az államjogi

követelések mellett a cseh nép szellemi és gazdasági művelése, szervezése s a németség elleni végső harc volt e programm legjellemzőbb alapja a kor radikális eszméi jegyében, melyekkel színültig telt a cseh intelligencia mozgékony szelleme. E mozgalom legnagyobb hatású vezetője, Karel Kramář volt. Ez a nagytehetségű politikus, bár lelke mélyén állandóan ott élt sohase titkoltan az orosz hatalom iránti szerelem, mindenkor le tudta vonni a pillanatnyi politikai helyzet tanulságait: mint fékezhetetlen debatter harcolt a cseh államjogért s ugyanily enerigával vitte előre népe gazdagodása ügyét is; hatalmas gazdasági és politikai tanultsága sohase maradt meddő valami, eleme az örök fejlődés és mozgás volt s talán ő volt a cseheknek egyetlen nyugateurópai értékű parlamenti politikusa.

Kramář politikája mintegy összefoglalta ama világháború előtti cseh társadalom legjellemzőbb tüneteit, mely lassan túlnőtt a monarchia keretein a maga élénkségével, polgári szellemével, a történeti jogok teljes megvetésével s gazdasági fogékonyságával. Az államjogban, a történeti mult hatóerejében csalatkozott cseh szellemiség most egyre határozottabban fordul a szláv népi tudatot már egy század óta döntően alakító természetjog felé: a gyakorlati politika terén ez a „csehszlovák" nemzetegységet, a szlovák néppel és területével való, egyre élesebben követelt egyesülést jelentette. E vágyak teljesülését a világháború vége hozhatta meg. De ez már nem Kramář műve s a mögéje gyűlt gazdag polgárság és intelligencia eredménye volt, hanem a kritikai hajlamai miatt népszerűtlen, apolitikus egyéniségű, proletárfiúból professzorrá nőtt Masaryk G. Tamásé.

Hus és Comenius után, ezeknél jóval több ügyességgel és szerencsével, Masaryk a cseh nép legnagyobb nevelője s modern sorsának tán éppúgy szimbóluma, ahogy Hus és Comenius népük más válságos szakaiban testesítették meg a cseh nép törekvéseit. Még beszélünk egyéniségéről és tanairól; most csupán a csehszlovák állam kialakítása körüli munkáját ismertetjük legfontosabb mozzanataiban.

Masaryk szelleme abban különbözött honfitársaiétól, hogy egész tudós munkásságán nem a németség közvetlen hatása érzik, hanem Nyugat-Európa francia és angol eszméié, melyeknek hazája kispolgári, osztrák

és német zártságú viszonyai közt gondos és nagyhatású tolmácsa volt. Külföldi tudományos és publicisztikai összeköttetéseinek politikai fontosságát régtől érezte. A világháború elején tett utazásai, Wickham Steed-del és Seton Watson-nal való beható megbeszélései, a különböző cseh hivatalnokok, a hadvezetőség cseh tagjai által nyert értesülései nyomán arra a meggondolásra jutott, hogy a cseh nép függetlensége visszaszerzésére, az osztrák és német szellemi és politikai túlsúly megtörésére elérkezett a döntő idő. Hus és Comenius ideáljaiba vetett hittel, az arisztokrata, feudális, teokratikus Ausztria s a pángermán Németország gyűlöletével, tudományos utazás ürügye alatt Rómába ment, honnan aztán megtalálhatta a cél felé vivő szálakat. A tudós filozófus professzor kitűnő szervezőnek bizonyult. Nem a pánszláv Oroszország autokrata rendszerétől, de a demokratikus nyugati hatalmaktól várta népe sorsa fordultát, szellemi érdeklődése, hajlamai és filozófiai műveltsége a demokrácia felé vonzották az autokratikus, monarchikus berendezkedések helyett. Népe megújhodását is a külföldi demokráciák segélyétől várta s minden alkalmat megragadott, hogy a francia és főleg az angol közvélemény lelkére kösse, mennyire egy a cseh nép ügye a demokráciával s mennyire örök küzdelem egész multja és jelene az autokrata és klerikális Ausztria, illetve pángermán Németország ellen, melyek még azáltal is elvesztették a nyugati népek közti polgárjogukat, hogy mongol eredetű „ázsiaiakkal" : törökökkel s főleg magyarokkal szövetkeztek a szent népjogok érvényrejutása ellen. A központi hatalmak az elnyomást és középkori sötétséget, az antant-államok a felvilágosodást, a szent népjogokat, demokráciát jelentették Masaryk aktuális háborús filozófiája szerint.

Míg Masaryk elsősorban az angolokra és amerikaiakra hatott, a franciák előtt volt tanítványa, a párizsi tanultságú fiatal szociológus magántanár : Beneš Eduárd képviselte a cseh ügyet nagy ügyességgel. Később sikerült megnyerniök a szlovákok képviseletére a Párizsban élő Štefánik Milánt, ki mint kiváló csillagász és matematikus becsülésben állt a francia tudósok előtt. Franciaországban a tudomány embereinek igen sok szavuk van a politikához — s Masaryk,

Beneš, Stefanik, mindhárman tanult és művelt emberfők lévén, politikai terveik kivitelénél elsősorban a francia tudományos életet nyerték meg céljaiknak, melyek jogosultságát a demokrácia és a racionalista természetjog francia füleknek oly kedves igéivel is bizonyították.

A csehek hamar csatlakoztak az orosz segítség reményében; annál több rokonszenvet találtak ez elgondolások Angliában, hol Masaryk a londoni King's College-n a szláv tudományok tanára lett: e tekintélyes állásában s tudományos hírneve segélyével sikerrel befolyásolhatta népe érdekében az angol politika vezéregyéniségeit. Ugyanígy Beneš a Sorbonne-on adott elő a csehek céljairól és jogairól. Mindketten Ausztria-Magyarország teljes megsemmisítésében jelölték meg a világháború egyik fő célját, mivel e birodalom léte ellenkezik a nemzetiségi elvvel, a népjogokkal s a demokráciával. Így sikerült elérniök, hogy az angol és francia politikai közvélemény, mely eddig hitt a monarchia nélkülözhetetlen európai hivatásában s egy Németországot gyengítő különbékére szívesen gondolt, elfogadta Masaryk és Beneš terveit; ezeket aztán a Masaryk által amerikai időzése alatt befolyásolt Wilson elnök alkalmazta az omladozó birodalomra.

Az 1915—16-os évet a Masaryk, Beneš és Stefanik által a cseh és szlovák nép képviseletére alkotott „Cseh nemzeti tanács" tevékenysége tölti ki. Masaryknak Briand-nal folytatott megbeszélései alapján a csehek felszabadítása a háború egyik fontos céljává válik s a cseh „nemzeti tanácsot" a cseh érdekek kizárólagos képviselőjéül ismerik el.

E kezdeti diplomáciai siker után Masaryk, a népek békéjének s a pacifizmusnak lelkes hirdetője, katonai alapokra is kezdte ráhelyezni népe fejlődő ügyét. Látta, hogy a szövetségesekre a legjobban katonai segély ígéretével hathat. Utasításai nyomán az emigráns akciót anyagilag eddig is bőven támogató franciaországi és oroszországi cseh kolóniák katonai szervezeteket kezdtek létesíteni; ez a szervezkedés akkor ért el nagyobb eredményt, midőn az Oroszországban lévő cseh hadifoglyok az orosz kormány engedélyével légiókba álltak össze. Masaryk külön cseh hadsereget akart fölállítani. De az orosz kor-

mány nem látta szívesen e külön szervezkedést s a forradalomig a 30.000 cseh legionista csak az orosz hadsereg alárendelt diviziójaként szerepelt. Masaryk és Beneš ezt a sikert is igen kihasználták s a francia kormány külön hadseregnek ismerte el a cseh légiókat. Önálló szerephez ezek csak az orosz forradalom zavarai közt jutottak. Dicsőségüket a hadszínterektől távol szerezték s elsősorban gazdasági előnyökre törekedtek mulandó hadi babérok helyett, mely tevékenységüket Masaryk is igen megdícséri emlékirataiban.

Angliából Masaryk Oroszországba hajózott, hogy legionáriusai ügyét végleg dűlőre juttassa. A forradalom kezdődő viharai közt jutott azután Japánon át Amerikába, hol előadásaival, tárgyalásaival megnyerte a közvéleményt. Nézetei igen hatottak Wilson elnökre is, ki szerette benne a hozzá hasonló professzor-politikust. Wilson most alakította ki végleg a cseh és szlovák kérdést illető álláspontját, melyet 1918 végén Burián osztrák-magyar külügyminiszter is elismert s ezen utóbb ifjabb Andrássy Gyula gróf se változtathatott: a monarchia utolsó diplomáciai jegyzékei, táviratváltásai már „csehszlovák" államról beszélnek, mielőtt ezt az államot egyáltalában létrehozta volna a forradalmár cseh nép új jogot alkotó akarata. Ezalatt Franciaország, Anglia és Olaszország hivatalosan is elismerték Beneš fáradhatatlan munkássága eredményeként a „Csehszlovák nemzeti tanácsot", mint egy szövetséges hadviselő nemzet kormányát (1918 október 15); három nappal utóbb washingtoni deklarációjában proklamálja a „csehszlovák nemzet" önállóságát Masaryk, mint a cseh kormány elnöke.

E nagy siker Masaryk és Beneš munkájának eredménye és érdeme volt. A dolgok ezen fordulatára otthon csak félve, nehezen ébredt rá az eddig Ausztria iránti lojalitást szenvelgő cseh politika. Viszont midőn a fordulat nyilvánvalóvá lett, Beneš otthon maradt barátai — a Maffia — egy pillanatig sem késtek, hogy Nemzeti Tanáccsá alakulva, egyik napról a másikra át ne vegyék a széthulló monarchia prágai polgári és katonai hatóságaitól a hatalmat s ugyanakkor 50 cseh csendőr társaságában egy csehofil szlovák orvos: Vavro Srobár, mint szlovák miniszter megkezdte a védtelen Felvidék megszállását is. IV. Károly födera-

lizációs kísérletei a dolgukban már biztos cseheket nem tántoríthatták el szándékaiktól: az összes demokrata, klerikális, szocialista pártok, nemzetük javára hivatkozván, megtagadták támogatásukat az uralkodó terveitől. Az uralkodó és kormánya emellett még azt az ügyetlenséget is elkövette, hogy megengedte a honárulásért halálra ítélt, majd kegyelemben részesült Kramář vezetése alatt álló cseh forradalmi politikusoknak, kik előtte is leszögezték Masarykkal való teljes azonosságukat, hogy Svájcba utazzanak az emigráció vezetőjével, az Amerikában Wilsonnal tárgyaló Masarykot helyettesítő Beneš-sel való találkozás végett s hogy onnét hozzanak választ, vajjon hajlandó-e a cseh nép közreműködni Ausztria föderalizálásában.

Igy találkoztak Kramář s a forradalom finánczseníje: Rašin és társaik Genfben Beneš-sel, így tudták meg tőle a felszabadulás és területi növekedés első örömhíreit, így nyertek tőle a további teendőkre direktívákat — s így alkották meg ott az első cseh nemzeti kormányt. A Wilson és Andrássy közti jegyzékváltásokat a titkolt öröm izgalmával figyelő cseh közvélemény előtt így lett nyilvánvaló a közeli fordulat. Pár nap alatt, 1918 októbere végén az egész cseh társadalom önkéntes akcióival, nagy lendülettel kerekedett fölül a pusztuló osztrák államon; a hadsereg cseh része a szokolok sportszervezetével együtt átvette a katonai hatalmat; a Svehla és Rašin vezetése alatt álló „Nemzeti Tanács" pedig kezébe vette a közigazgatást s összehívta az alkotmányozó nemzetgyűlést. 1918 november 14-én ült ez először össze s Kramář miniszterelnök által deklarálta a Habsburgház trónvesztését, Csehszlovákia megalakulását, majd közfelkiáltással elnökké választották a nagy mű megteremtőjét, a még Amerikában időző s Wilsont befolyásoló Masarykot. A szlovákok, magyarok, németek nem vettek részt e gyűlésen, hisz még nagyrészt nem is tartoztak az új állam kereteibe, mely így nélkülük jött létre s a demokratikus nemzeti és önrendelkezési elvek megtagadásával döntött sorsukról.

A CSEH TÁRSADALOM

Földrajzi helyzete és történeti fejlődése nyugati néppé tette a cseh nemzetet. A legközvetlenebb forrásokból reázuhogó német hatások műve volt ez az átalakulás : a cseh nép így vesztette el legtöbb szláv jellemvonását s így lett középeurópai nemzetté. Csak a XIX. század romantikája vezette vissza az elnyugatiasodott cseheket szláv létük fölismeréséhez ; ez időtől kezdve lesz a cseh nemzeti gondolatnak örök lelkiismereti kérdése az a sajátos helyzet, melyben a Közép-Európa szívébe sodort nép szláv származásának s nyugatias műveltségének ellentétes pólusai között ingadozik.

A németségbe ékelten a cseh nemzet osztozott a német nép keleti ágainak, bajornak, szásznak, de főleg az osztráknak műveltségi és életformáiban ; a német hűbéres királyság, a katolikus abszolutizmus s a protestáns rendiség, az udvarivá lett főnemesség : mind jellemző történeti változatai a cseh élet multbeli formáinak és társadalmi alakulásainak. A XIX. század óta a nemzeti individualitására rádöbbent cseh nép Közép-Európa legjellegzetesebb kispolgári népe ; a németség ez újkori életformája, a kisvárosi, kistőkés polgár szorgalmas és óvatos, kitartó típusa felelt meg a legjobban e jobbágyi, paraszti, kisiparosi sorból nagy akarattal, valóságérzéssel a tőkés termelés szárnyain fellendülő cseh ember modern igényeinek. E demokráciát a realitás, a józan számítás s az egyszerűség jellemzik s közvetlenség foglalja el itt a formák és pózok helyét. Igazi példaképe e szellemnek Beneš, ki mialatt a francia diplomáciát szívós

munkával és növekvő befolyással ösztönözte Ausztria-Magyarország ellen, nagy sikerei közt is havi szerény 120 frankból élt s a Quartier-Latinben egyszerű padlásszobában lakott, mint szorgalmas és nagyon szegény diákkorában s napi 1.50 frankot költött élelemre. Az emigráns diplomaták formális gesztusai helyett inkább gondolt népe szeretetével és iránta való kötelességeivel. De otthon is ilyen a cseh polgár; családja, üzeme, irodája java és növelése a legfőbb célja szolíd és szorgalmas életének; legtöbbnyire igénytelen egyszerűség veszi körül, mely csak idővel enged föl valami parvenű fényűzés javára. A cseh népet nagy nevelői és kritikusai Masarykkal élükön talán épp azért korholják, mert ez a kései luxus oly szembetűnő a szolíd kezdetekkel s a cseh élet egyébkénti kereteivel szemben. De e mértékletes, kimért élet eredménye az, hogy a cseh ember ma a legtipikusabb kapitalista Közép-Európa összes népei közt; a Habsburgok gazdaságpolitikája és egyéni küzdelmei őt tanították meg a legkorábban és a legsikeresebben a polgári munka, élet s a kispolgári vagyon szeretetére.

Valóban, a lendület, a heroikus és tragikus életfölfogás mélységei, a magyar, a lengyel s a horvát népek e „feudális" multú lelki tulajdonai hiányzanak e szorgalmas és a valóságot jövő álmoknál, történeti multaknál többre tartó cseh kispolgárban, ki ma alig-alig érzi viharzó története hagyományait. Viszont hiányzik belőle a német polgárság régi, finom történeti és szellemi kultúrája is, hiszen hagyománytalanul emelődött fel egyik évről a másikra. Éppígy híjával van a keleti szlávok odaadó keresztény alázatának és miszticizmusának is. A cseh történet s a cseh ember lelke a simulékony lojalitás s a konok dac közt ingadozik; ami miszticizmus van egy-egy nagy cseh történeti személyben, mint Husban, avagy Chelčickyben, azt már teljesen nyugati hatások növelték elő a keresztény-germán szellemtől megművelt cseh lélek talajából; Comeniust, Masarykot az aggodalmas pontossággal keresztülvitt realitás jellemzi.

A többi szláv népektől eltérő tulajdonságaik miatt gyakran szokták a „szlávság poroszainak" nevezni a cseheket. Ha hiányzik is a cseh népből a régi porosz szellem nagy erkölcsi és diszciplináló ereje és milita-

rizmusa, bizonyos, hogy az utolsó századok vérkeveredései igen sokat változtattak régi faji tulajdonságain. A heroikus husziták nemzete ma a többi szláv népek katonai és agrár jellegével szemben óvatos és németes megjelenésű derék kispolgárok népe, mely e kölcsönzött, átvett tulajdonságaiban sem maradt mestere: a németség mögött. A német polgári életformával együtt a csehek igen jól megtanulták a németekre oly jellemző szervezeti, egyesületi élet előnyeit — „Svuj k svému" — tartja a cseh szállóige („kiki pártolja sajátját") — és valóban, ahol a csehek megtelepedtek, bármily kis számban is, rögtön egymás segélyezésére s összetartására nemzeti céloktól fűtött egyesületeket alapítanak, otthon is, külföldön is. Főleg a németlakta területeken hatalmas támaszai a cseh nemzeti és államgondolatnak a „kisebbségi" csehek e szervezetei. A külföldi egyesületek Masaryk és Beneš munkájának voltak igen nagy erkölcsi és főleg készséges és önzetlen anyagi támogatói, hamar megértvén az önállósulás jelentőségét. Az 1860-ban Jarosláv Tyrš prágai egyetemi tanártól alapított „Sokol"-egyesületek ma az összes szláv népek testedzésének és bajtársi összetartozásának roppant szervezetei. Igy vették át a XIX. században a szláv létükre ébredt csehek a németektől a szervezkedés nagy gondolatát; mint kis nép, elsősorban ők voltak egymás segítésére, az összetartásra rátalva s így állították a szláv testvériesülés szolgálatába e német eredetű ideákat. Maguk között pedig annál is nagyobb jelentősége van és volt e szervezeti életnek, mivel ott, hol nemzeti összetartásról van szó, nem ismernek osztály- és társadalmi különbséget: ez a tényező az újkori cseh történet egyik legnagyobb mozgatója.

Természetes, hogy a cseh polgári és szervezeti szellem e nagy kifejlődésében igen jelentős része van a cseh tájakat Szilézia elvesztése után iparosító Habsburg-gazdaságpolitikának is. De a gyors iparosodás és polgáriasodás valahogy színtelenné is tette a cseh életet. A nép ősibb jellemvonásai, szláv hangulatai és faji tulajdonságai inkább a kevésbbé polgáriasult morva vidékeken, a hanákok, horákok, vlachok és morva-szlovákok tájnyelvében, viseletében, szokásaiban éltek tovább. Viszont a nagy indusztrializálódás egyúttal igen elasztikussá és minden koráramra

hamar rezdülővé tette a cseh lelket s fogékonnyá az újítások vágyai és ösztönei, de főleg a szociális kérdések iránt. Ahogy pl. a magyar és lengyel nép történeti és romantikusan tradicionalista érzületű, miben igen nagy része van mai agrár és régi középnemesi s ma is túlsúlyban paraszti életformáinak és gazdasági berendezkedésének, — úgy lett az ipari és kapitalista nevelésen fogékonyan átalakult cseh nép minden téren progresszív és szociális érdeklődésű.

Mivel a cseh társadalom lelkében alig érzi a mult örökségét és változatait, ezért ahisztorikus szemléletű is — s mint minden ahisztorikus társadalom, romantikusan is eped az ismeretlen mult után. A történeti regények világának sehol sincs hálásabb közönsége, mint itt: nagyon szeretik a huszita kor színeiben elmerülő történetírójuk: A. Jirásek hangulatos alkotásait és Jókainak ma a cseh közönség a leghálásabb olvasója. Viszont a magasabb intellektuális körök már tudatosítják az alsóbb rétegekben még romantikus képzetekkel fedezett hagyománytalanságot. A cseh műveltek megfogadták Masaryk tanítását, mely arra inté őket, hogy keveset historizáljanak, de annál jobban törődjenek az etikai, lélektani és valóságtudományokkal; különösképp kedvelik a szociológiát, a statisztikát s a pszichológiát. Etikájuk a polgári erények s a humanizmus becsületét magyarázza minden vallási megkötöttségtől függetlenül. A XIX. század merev természettudományos és materialista világképére már alkony borul; a cseh műveltek körében ez a világkép mégis változatlan teljességgel él tovább. Mikor Európaszerte új vallásosság éledezik, akkor több mint 700.000 cseh lett az államfordulat után felekezeten kívüli és több mint 500.000 lépett át a katolikus egyházból a huszita hagyományú, pravoszláv formájú, nemzeti rajongású és természettudományos szemléletű cseh nemzeti egyházba.

Kicsinysége, magárahagyottsága, veszélyeztetett helyzete miatt a cseh nép végtelenül érzékeny nemzeti dolgokban. De még a mai nemzedék is a cseh nemzeti létet csupán negatívumokon át érti meg. Nemzeti tudatában igen sok a frázis, mely a huszitizmus, a csehek és a Habsburgok s a csehek és a németek viszonyának történeti és politikai talajából táplálkozik. A köztudat e képletek változataiban

látja a cseh történetet. Ezen túl az igazi nemzeti tudat mélységeinek megmagyarázásáig már csak kevesen és kiválasztottak merészkednek. E nemzeti tudat pedig nem történeti kategóriákon nyugszik s nem táplálkozik a nemzeti mult újra meg újra átélt fájdalmaiból s főleg tanulságaiból. A cseh nemzeti létet így inkább nem a történeti multtal, mint inkább a demokratikus népi közösség örökértékűnek vélt jogaival magyarázzák: a természetjog a csehszlovák népi közösség igazi mai alapja. De ez a nyilvánvalóan mechanikus elképzelés átszövi egész szellemi és politikai szemléletüket is Igy kategorizálják nagy szigorúsággal külön-külön a németség eszményi goethei és gyűlölt erőszakos bismarcki képleteit; az egész német műveltségből Herder dilettáns humanizmusú tanai a legkedvesebbek előttük a szláv faj nagy jövőjéről szóló próféciáik miatt. A magyarság mongoloid és barbár jellegű népként él a köztudatban, oligarchák és elnyomott parasztok népeként s a szlovák-magyar viszony merő magyar elnyomás a XIX. század fogalmai szerint. A cseheket egykor úgy emelő és kegyelő Habsburgokról pedig ma majdnem ugyanoly frazeológiával szólnak, mint ahogy beszélt róluk — jóval több okkal és érzelmi háttérrel — a hajdani magyar függetlenségi frazeológia.

Ezzel szemben a cseh nép a demokrácia, a népjogok, a gondolati és vallásszabadság egyetlen választott középeurópai bajnoka. A huszita korszakot s a fehérhegyi csatát a XIX. század politikai fogalmaival magyarázzák még a legműveltebb cseh elmék is maguk és Európa számára; a cseh történet igazi értelme a demokrácia, a szabadság- és a népjogok eszményeiért a németség, a katolicizmus és a Habsburgok elleni örök küzdelem. A cseh nép egész léte így az igazsággal azonosul.

Nem cinikus frázis az igazság fogalmának önzetlen keresése a cseheknél; most persze nem a politikai élet útvesztőire gondolunk. De a mai legjobb cseh elmékben semmi sem lángol oly hévvel, mint az igazság megtalálásának vágya, ha befelé beszélnek, ha nemzetük hibáit s azok megjavítását keresik. Amit nem lehet a cseh politika Európa felé forduló arcáról elmondani, a cseh lélek, ha önmagába tekint, úgy érzi, hogy Hus és Comenius hagyatékának tartozik azzal,

ha kimondja önhibáiról a legkíméletlenebb valóságokat. Azok az őszinte hangok, melyekkel a tudós J. Pekář professzor szembeszáll a cseh történetszemlélet mai közkeletű tévedéseivel, vagy ahogy a mélységes etikai lelkesültségű Emánuel Rádl professzor kutatja a cseh-német viszonyt, vagy ahogy a kiváló publicista: F. Peroutka, a „Přítomnost" folyóirat nagyhatású vezére tekint a cseh nemzeti lélek ma nem egyszer elfogadott régi jellemvonásaiba s ahogy leleplezi az államfordulat hallatlan erkölcsi hiányait és félszegségeit, — nagy erkölcsi humanisztikus és tudományos értékekről tanuskodnak — persze alig juthatnak el a külföldre.

A hagyománytalan cseh társadalom felületes frazeológiáját az ő kritikai hevük és nemzetüket a belső, lelki romlástól féltő aggódásuk alig érintheti. Ez a közkeletű természetjogi cseh nemzet- és államfogalom ugyanis oly hatalmas eszmei forrással és politikai tekintéllyel rendelkezik, mint Masaryk G. Tamás bölcselete, melynek a ma uralkodó nézetek persze csupán közkeletűvé foszlott és hivatalos úton népszerűsített halvány kópiái. Népének Hus és Comenius óta ő a legnagyobb nevelője. A magát nagy munkával és hittel felküzdött morva származású proletárfiú (*1850), 1882-ben lett a prágai cseh egyetem tanára. Magával hozta ide gyermeksége keserű emlékeit s a feudális Ausztria iránti gyűlöletét, hiszen származása miatt nem léphetett az osztrák diplomáciai pályára; de diplomata hajlamai a világháború alatt már teljes erejükben és tehetségükben bontakozhattak ki — Ausztria ellen. Puritán lelkülete előtt kedves volt a huszita kor s ennek tanulmányozása és gyermeksége emlékei úgy láttatták vele, hogy a cseh kérdés elsősorban szociális kérdés. (A cseh nép nagy anyagi jóléte és gazdagodása ugyan alig igazolta ezen egyéni forrásokból felszakadt állásfoglalást; így lett az elkeseredett és szegény eredetű Masaryk helyett a gazdag polgári szülők külföldön dúsan iskolázott fia, az okos nagyiparos Kramář a művelt és gazdag cseh rétegek kedvenc politikai vezére a világháború előtt). Masaryknak sokáig kellett küzdenie a cseh közvélemény vallási és nacionalista elfogultságai ellen s volt idő, midőn neve a legnépszerűtlenebbek egyike volt, különösképp akkor, midőn a königinhofi s grünebergi

kéziratok hamis voltát végleges érvénnyel bebizonyította. E hamisítványok, mint láttuk, egy heroikus szláv őskor ragyogó képzeteit táplálták a cseh közvéleményben; ez időtől fogva bontakozik ki Masaryk ellenszenve minden történeti jellegű termék iránt s a hisztorizmus helyett a kritikai realizmus felé tereli népe gondolkozását.

Ezzel a realista szemlélettel revideálta Masaryk a cseheknek a szláv világ egészével, különösképp Oroszországgal szembeni állásfoglalását. Igen jól meglátta Oroszország erkölcsi és társadalmi bajait, melyek lenyűgözték az orosz lélek európai kibontakozását; még a világháború előtt tudós könyvet írt Európa és az orosz világ ellentéteiről. Masaryk nem habozott, hogy a passzív Oroszország rossz példát adó szemlélete helyett a cselekvő és demokratikus Nyugat felé fordítsa népe figyelmét. Nagy mintaképe, kiről a cseh nemzeti lélek politikai és erkölcsi oldalának mély ismeretével telt könyvet is írt, az 1840-es évek ragyogó és ébresztő publicistája, Palacky nemzedékének kortársa, a demokratikus ideáiért kufsteini rabságot szenvedett Karel Havliček-Borovsky járt előtte ebben az Oroszország iránti averzióban. Havliček-Borovsky is a demokráciában látta a cseh nép élete célját. Masaryk előtt is sokkal kedvesebb volt az európai művelődés és demokrácia szelleme, a lelket béklyózó szláv álmoknál. Legotthonosabban az angolszász kultúrkörben érzé magát; filozófiai tanári és irodalmi működése jórésze az angol filozófia s az amerikai államtanok termékeinek a csehek felé való ismeretterjesztő közvetítésében telt el. Ujat e téren nem hozott, de az angol gondolkozás realista és pozitív szellemével annál jobban megtermékenyítette a német gondolkodás tartományává lett cseh eszmevilágot. Puritán hajlamainak is jól megfelelt az angolszász életforma; az olaszokat sohasem értette meg s a francia lélek is, mellyel pedig igen sokat és nagy szorgalommal foglalkozott, kissé idegen volt előtte: úgy vélte, hogy a francia géniusz nyugtalan és harmóniátlan a maga örökös és túlfeszült ingadozásaival a katolikum s erotikum ellentétei közt. Gondolatvilágának hidegsége mögött azonban erős érzelmi hév lappangott. Egyfelől szinte vallásosan hitt a demokrácia csodatévő erejében és eszményeiben; „Jézus

és nem Cézár" — így foglalta össze élete legnagyobb tanulságait — s Jézus itt a demokrácia, humanizmus megszemélyesítője. Ebből következett, hogy végtelenül gyűlölte a feudális és antidemokrata Ausztriát s még jobban gyűlölte a cézárizmus újkori germán formáját, a bismarcki Németországot. Talán mélységes szláv faji ösztönök is közrehatottak ez érzelmi forrongásaiban, — de Németországban a szláv vágyak ellenfele helyett inkább az európai demokratikus fejlődés legnagyobb akadályát s a keleteurópai kis népek fölszabadulásának — a népek közti demokráciának! — legnagyobb ellenfelét látta. Huszita-protestáns purizmusa ezenfelül üresen csillogónak, önzőnek és materialistának tartotta a német nagyhatalmat.

Proletár eredete és demokrata eszméi Masarykot a történeti értékelések ellenfelévé tették; a történeti fejlődés eszményét számára Ausztria és Németország jelentették; oly államok, melyek útjában állnak történeti öntudatukkal és jogaikkal a népek demokratizálódásának. Masaryk — konzervatív politikai eszmékkel ellentétben — épp a demokráciát tartja organikus képződménynek, mely a nép természetes fejlődésének útja s belső anyagi és szellemi szükségletekből fakad. Az államjogi küzdelmekbe rögződött cseh társadalom az ő tanításai nyomán fordult a hisztorizálásból a természetjog felé. És valóban, midőn a világháború alatt a Nyugat tudatába bevitte a csehek igényeit, alig hivatkozott a régi cseh királyság történeti jogaira s a Habsburg-ház által megtört jogfolytonosság helyreállítására. Nem a régi cseh királyság, a történeti és természeti határoktól megszabott „Bohemia" visszaállítása volt célja, hanem az állam helyett a nép fölszabadítása. „Bohemia" különböző európai névváltozatai helyett ő vitte át a cseh irodalomnak és nyelvészetnek a szlovákok által tagadott ábrándjaiból a „csehszlovák" elnevezést először Európa és saját népe politikai tudatába: a „csehszlovák" állami és népi gondolat már természetjogi s nem történeti alapon vallja és követeli a szlovákokkal való népközösséget, honnan már természetesen alig pár lépés a teljes, egyértékű állami és politikai azonosság.

Hiába volt azelőtt Masaryk népe hibáinak nagy bírálója és őszinte megfigyelője, a demokráciáról s cseh nemzeti lét természetjogi alapjairól szóló tanai-

ban már őt is elragadta a cseh lélek elő-előtörő illúzionista lendülete, hiszen voltaképp eszmeileg igazolta a mai cseh fejlődést a maga teljes egészében. És itt a filozófuson s a kritikai elmén fölülemelkedett az államalkotó géniusz s a professzorrá kényszeredett ösztönös diplomata. Midőn a cseh lélek legfőbb értékül az igazság keresését jelölte meg s az igazság nevében indított egyforma kíméletlen harcot Ausztria s a cseh nemzeti hibák ellen, egyúttal eszményeinek multbeli kifejezéseit is megkereste, azaz a cseh multra rávetítette ez eszményeit. Az igazságba vetett hit, a demokratikus társadalom legnagyobb történeti kifejezőjét Hus Jánosban találta meg s abban a szellemi vonalban, mely Hustól a cseh testvérek apostoli, őskeresztény rajongású, anarchista s minden világi hatalom erkölcsi jogosultságát tagadó szektáján s vezérükön: Peter Chelčickyn át a fehérhegyi vereség után elbujdosó, népe igazát Erdélytől Angliáig hirdető Comeniusig s innen a demokráciáért raboskodó Havliček—Borovskyig vezet. A cseh történetnek legértékesebb alakjai ezek, de szellemük s magasztos tanaik máig is magános vezércsillagok a cseh nép előtt. E mellett pedig nehéz dolog épp csak az ő alakjukon s eszményeiken át megítélni a cseh történetet s ahisztorikus szemléletre vall nekik a XIX. századi angol demokrácia és humanizmus eszméit tulajdonítani: Masaryk így tekint reájuk. És e mellett a cseh nép e nagyjai csak az érem egyik oldalát mutatják, hiszen Masaryk e történetbölcselete a feudális, materiális és vallási ellentétekben egyformán bő cseh történetet a XIX. század második felének polgári, laicista erkölcstana alapján teljesen átetizálja és elhumanizálja. Hustól Havličekig e történeti nagyok még hozzá mind a Masaryknak oly igen kedves huszita-protestáns politikai és társadalmi eszmény változó szellemű, de elég azonos hangszerelésű kifejezői, avagy egyúttal a németellenesség megszemélyesítői is a mai cseh köztudat előtt; egész lényüket nagy etikai értékeik mellett még bizonyos egyoldalúság is jellemzi. És mi lenne a cseh népből — kérdezi a kiváló történész, J. Pekář — a katolicizmus, a keresztény-germán kultúrkapcsolatok, Szent Vencel nyugati és keresztény eszmékért szenvedett vértanusága, a gótika és a barokk egyetemes életformái s gazdag hatásaik nélkül? Ezen

gondolatvilágban, mely univerzális és európai gyökerekbe fogódzik, az átidealizált huszita kor viharzó epizód csupán, melynek több a nemzeti, mint etikai jelentősége.

A valóságban Masaryk tanításai, nyugati humanizmusa, a XVIII. század óta ható fölvilágosodási, politikai és társadalmi eszményekben gyökerező praktikus idealizmusa, bármennyire is jelentős alkotásai a pozitivista-naturalista történetszemléletnek, a maguk értékeiben sokkal kevésbbé hatnak a cseh népre, mint ahogy azt várni lehetne. Masaryk tanaira alig hallgatva s azok lényegét közkeletű frazeológiává egyszerűsítve, a cseh társadalmi fejlődés tovább megy a maga félszázad óta bevált útjain, melyek a kispolgári világszemlélet és a köznapi realizmus emelkedéstelen, de biztos tájain vezetnek. Ez úton — Masaryk tanításaival szeretné igazolni a maga nagylétét és mai európai helyzetét az uniformizált cseh társadalom, mely ugyan a tisztelet és hála emlékével említi állama megalkotójának nevét, ahelyett, hogy komolyan meggondolná az agg elnök gondolatainak végkövetkezéseit. Sem a cseh társadalom, sem a cseh közszellem nem alkalmazkodik Masaryk legértékesebb gondolatához: „Jézus és nem Cézár"; s főleg a cseh politika belső és külső arculata mutatja meg a legjobban e tanítás valóraváltása vágyának s a belőle következő magatartásoknak hiányait.

POLITIKAI ÉLET

Ahogy Masaryk tanain nyugszanak a csehszlovák nemzeti lét eszmei alapjai, éppúgy ő jelölte ki a fiatal állam politikájának útjait is. Kétségek s remény között írta 1917-ben, pétervári időzése alatt, a kezdődő orosz forradalom vérzivataraiban „Az új Európa" című könyvét, melyet eredetileg kedves légionáriusainak szánt politikai útmutatóul. De ennek elméleti és magasröptű célkitűzései inkább szólhattak a cseh célok helyességéről még nem egészen meggyőzött angol és francia közvélemény felé. Masaryk szerint a világháború utáni új Európa a demokratikus és humanitárius elvek végső győzelmét jelenti s a teokratikus-monarchikus Ausztriának és Németországnak, mivel létükkel és politikájukkal ez elvek tagadói és ellenségei, meg kell semmisülnie. Ausztria nem tölté be igazi hivatását, melyre Palacky és Havliček annyit figyelmeztették, azaz, hogy elnyomó és feudális államból egyenjogú és demokratizált népei otthona s a németség és az oroszság között ütközőállam legyen; tehát Európa és a kis népek érdekei ellen való a német „Drang nach dem Osten" hűbéresének léte. Masaryk szerint Európa elsőrangú érdeke, hogy e német keleti terjeszkedés útjába álljon, hiszen ennek teljes megvalósulása végét jelenti a demokráciának is. Ausztria 1871 után Európa s a saját érdekei ellenére mégis Németország kész szövetségese lett, amiben különösképpen közreműködött az oligarchikus magyar politika poroszbarátsága is; a magyart, e mongol fajtát vissza kell szorítani igazi otthonába, a Balaton környékére s a kun területekre, hogy majd ott saját nemzeti erőire legyen utalva s ne

más kis népek fölötti uralkodásból éljen. Ausztria különben is azon katolikus és jezsuita világi céloknak kész zászlóvivője, melyek ellenkeznek az új, modern Európa szellemével. Ausztria jezsuitákkal és dragonyosokkal uralkodott a szabadgondolatot egyedül élesztő cseh nép fölött. Méltó volt tehát a barátság, mely Ausztriát Németországhoz fűzte — hiszen Bismarck sem volt egyéb politikai jezsuitánál. Ausztria és Németország uralma helyére a Balti-tengertől az Adriáig apró és demokratikus nemzeti államokból álló szövetségnek kell lépnie. E rendszer magvát, mint a németellenes európai és humanitárius célok legjobb védője, a nemzeti létében visszaállított Csehország alkotja majd Romániával s a szerbekkel szövetségben; Lengyelország és Görögország pedig szintén csatlakoznak e rendszerhez. Közép-Európa így nemcsak hogy nem balkanizálódik (amitől pedig igen féltek e tervek hallatára az Ausztria-Magyarországot európai szükségszerűségnek tartó francia és angol politikusok), hanem ellenkezőleg: Masaryk szerint így csak a nyugati szövetség nyer, hisz az elnyomó államok megdöltével a demokratikus és humanisztikus szellem határai messze kitolódnak majd Kelet felé.

Masaryk és elgondolásainak gyakorlati megvalósítója: Beneš a francia és angol politikusok, valamint Wilson elnök rendszeres informálásával elérték, hogy a világháború végén a cseh ügy többé már nem volt Ausztria belügye, hanem úgy tárgyaltatott, mint a nemzetközi politika fontos kérdése. Amerika, Anglia, Francia- és Olaszország kormányai, melyeknek eddig alig volt fogalmuk a csehek létezéséről, most nemzetközi jogilag lefektetett ígéreteket és nyilatkozatokat tettek a csehek felszabadítása mellett. Mikor IV. Károly 1918 október végén Ausztria federalizálásáról akart tárgyalni a cseh politikai élet vezetőivel, ezek azzal tértek ki ez elől, hogy „a cseh kérdés immár nemzetközi kérdéssé lett"; ekkor zsarolták ki az uralkodótól azt az engedélyt, mely lehetővé tette, hogy Genfbe utazzanak s ott Benešsel megbeszéljék az önállósulás mozzanatait.

Tizenhét év óta a cseh politika hű maradt ehhez az alapelvhez, hiszen ennek köszönhető a csehszlovák államiság léte. A cseh társadalom és politika egyaránt tudatában vannak a helyzet kényes voltának, hiszen új államiságukat az európai diplomácia mechanizmusának

köszönhetik. De talán épp ezért szövik össze politikájuk minden mozzanatát a ma uralkodó diplomáciával s így kérnek részt — példátlan nagyralátással s Bismarck híres mondásával ajkukon: „Aki Csehország ura, az ura egész Európának is!" — nemcsak a szűkebb európai, de a világpolitikai kérdések irányításában is. Masaryk elnök a köztársaság tízéves fönnállása ünnepén, 1928 okt. 28-án, mondott szavai jellemzik legjobban a cseh társadalom mai nemzetközi beállítottságát: „... kis állam vagyunk, de a kicsinység nem ellenkezik a világpolitikai jelentőséggel. Meg vagyok győződve, hogy a cseh kérdés világkérdés és a csehszlovák államnak világpolitikát kell csinálnia. És ezt csinálja is. Földrajzi helyzetünk és történeti fejlődésünk világpolitikát kényszerít reánk." ...

A csehszlovák állam megalkotójának e szárnyaló szavai, melyek mögött a népét idealizáló professzor ellenlábasa, a cseh nép ingatag helyzetét érző Kramář állandóan ott látja a romlás sötét árnyait, jellemzik a cseh külpolitika ambícióit. Ma Csehszlovákia és az európai és demokrata hivatásában bízó cseh nép mereven tagadja történeti fejlődése és földrajzi helyzete kényszereit és adottságait, melyek arra utalnák, hogy rendezze valahogy a németséggel, Lengyel- és Magyarországgal való viszonyát. Tudatában van viszont a cseh politika a németséggel szembeni nehéz helyzetének, melyet Franciaország barátsága fokoz.

Masaryk nézetei a németség, Európa s a csehek viszonylatairól mintha tizenöt év alatt fontos alapelvévé váltak volna a francia politikának is. A cseh külpolitikai propaganda sikerrel győzte meg Franciaországot arról, hogy a német veszély csakis a cseh nép segítségével tartható távol: innen Csehszlovákia előkelő irányító szerepe a középeurópai politikában és szövetségi rendszerben, minek cseh tengelye is az annyit hangoztatott „biztonság". E szövetség jelentősége ma az eddiginél is nagyobb a bismarcki veszély újjáéledésétől tartó Franciaország szemében, mely egyelőre még csak kénytelen-kelletlen látja a cseh szövetségi rendszer jugoszláv és román tagjainak ingatag és biztató magatartásait a cseheket oly igen érintő német veszéllyel szemben. Masaryk és Beneš a német imperializmus ellen demokratikus kis államok keleti védőgyűrűjét vélték összefonni s a demokratikus politikai

rendszer ígérete s a németellenes aktív politika ily megnyilatkozásai egyformán kedvesek a francia szíveknek. Masaryk és Beneš elsősorban a radikális baloldali francia közvéleményre számítottak s ma is ez a leghűbb táplálója az intenzív szövetségi viszonynak. De tévedés lenne hinni, hogy egy konzervatív és jobboldali francia irány eltérne a cseh szövetségi rendszertől: Barthou politikája, Pertinax, Léon Daudet, Bainville publicisztikája az ellenkezőt bizonyítják. Az oly rövid prága—strassburgi vonalon fölvonuló cseh és francia haderők egyszerre elszakíthatnák az északi s déli németség kapcsolatát (mily régi vágya ez a francia politikának!) s a németség elleni szövetség közös cseh és francia érdek, melyet a veszély mai állandósult tudata csak növel. A jobboldali francia politika ezenfelül elsősorban étatisztikus szemléletű s keveset gondol az új francia lélek s a cseh szabadgondolkozás különben is csak befelé ható ellentéteivel.

Csehszlovákiát a francia szövetségi rendszerbe és rajta át világpolitikai szerepébe elsősorban Masaryk németellenes útmutatásai helyezték. A cseh politika igazi területe mégis Közép-Európa, hol szinte szóról-szóra beváltak a politikus professzor célkitűzései, melyeket az „Új Európá"-ban tárt a világ elé. A német veszély elleni védelem negatívum. Csehszlovákia politikájának pozitív föladata viszont a mai Közép-Európa békés és változatlan fönntartása, mivel Szlovenszkó területére és erőire támaszkodva akarja nemzeti létét és területi folytonosságát biztosítani.

A csehszlovák politika középeurópai magatartását is nagyrészt a német veszély fölismerése befolyásolja. Mivel pedig a világháború végén elbukott expanzív német nacionalizmus helyére lépő weimari demokrácia sem politikailag, sem világnézetileg nem igen veszélyeztette a csehországi németség és az új állam viszonyát, ezért a csehszlovák politika e rezsim iránt éppoly barátságos volt, mint a szociáldemokrata Ausztria iránt: a cseh nacionalizmus kegyeinek és barátságának ára mindenütt az illető állam nemzeti tudatának elhalványodása. Ma a csehszlovák köztársaság a polgári és baloldali német emigráció központja, habár a Németországgal való nyílt összeütközéstől ezúttal is bölcsen óvakodik. De e tartózkodó és figyelő magatartás mögött a német imperializmustól való s a csehek állami és nemzeti

létéért aggódó félelem lapul, hiszen a köztársaság határainak majdnem felét németbirodalmi és osztrák területek határolják, melyek mindenütt közvetlenül összefüggnek a cseh és morva német fajokkal. A Németbirodalom és Ausztria teljes vagy részleges egyesítése — bármely politikai irány által — végleg kiszolgáltatná a cseh államot és az államalkotó cseh népet a németségnek, megszázszorozná évezredes történetének német függőségét és befolyásait s áttörhetetlen gyűrűbe zárná nyugat felé. Ez a félelem most, Hitler Németországa idején a legaktuálisabb, de már tizenöt éve is alapvető problémája a cseh külpolitikának, mely ezen az úton is a legszorosabb közösségbe tudja fonni a maga saját nemzeti javát Európa állítólagosan általános érdekeivel. Az 1918—20-as években az 1848-as nagynémet szabadságeszmékben gyökerező s német voltát Renner és Bauer vezetése alatt valló osztrák szociáldemokrata uralom akarta a weimari demokrata Németországhoz való csatlakozást a demokratikus nemzeti eszme s a népek önrendelkezési joga alapján — hiszen épp a csehek : Masaryk és Beneš teóriája volt, hogy a világháború egyik legfőbb célja a nemzeti elv teljes érvényrejuttatása : de a nagyhatalmak akkor épp Benes ösztönzésére állták e törekvés útját. Hasonlóképp ellene volt Csehszlovákia Curtius német külügyminiszter és Schober osztrák kancellár 1931-ben létesült vámpolitikai megállapodásának is, hiszen ebben is a nagynémet tervek részleges megvalósításának tervét födözte fel. Viszont annál szívesebben fogadta Briand és Stresemann locarnói politikáját. 1927-től máig Közép-Európa „locarnizálása" a csebszlovák külpolitika jelszava. Németországgal annak idején sikerült egy ily egyezményt létrehozni, ma tehát e politika egyedül Magyarország revindikációs törekvéseinek letompítására irányul.

A Harmadik Birodalom fölemelkedése csak még erősebbé tette a német törekvésektől való cseh tartózkodást. Annál kellemetlenebb a cseheknek, hogy a német törekvések a szövetséges Jugoszláviában és Romániában nem közönséges szimpátiákat keltettek. Logikus, hogy itt már nehezen tartható fönn a csehszerb szláv testvériség másutt oly hatékony érdekazonossága. Mivel Jugoszlávia Olaszország ellen Németország szövetségét keresi s a Harmadik Birodalom pedig az osztrák kérdésben számít Jugoszlávia segélyére —

természetes, hogy Csehszlovákia új utakat keres a német hatalom politikai és szellemi terjeszkedése elleni védelemhez. Ez a magyarázata annak az enyhülő hangulatnak, mely a német kérdésben egyformán és közösen érdekelt, de eddig oly ellentétes tájakon járt cseh és olasz politika között mutatkozik.

A csehek, a jugoszlávok és románok érdekazonossága annál nagyobb Magyarországgal szemben, melyet döntően színez alá a hozzájuk került magyar kisebbségek önkormányzati, politikai, szellemi és gazdasági életérdekei ellen való közös eljárásuk. A mai Magyarország törekvéseire így közösen válaszolnak: a „kisántánt" néven ismert szövetkezésnek ez az egyetlen mozgatója. Elméleti és diplomáciai előzményei a régi magyarországi nemzetiségi politikusok közös parlamenti frontjának laza keretein túl elsősorban Masaryk és Take Jonescu munkásságáig, a cseh-szerb-román világháborús együttműködésig nyúlnak vissza. IV. Károly király tragikus hazatérési kísérletei már csak keresett ürügyet szolgáltattak, hogy a régi szövetséget szerződésileg is kialakítsák Magyarország ellen. Az első kisantant-szerződést Beneš kötötte Jugoszláviával (1920 aug. 14. Belgrád), a másodikat ugyanő Romániával (1921 ápr. 23. Bukarest); ezeket kiegészítette Beneš előmunkálatai nyomán Jugoszlávia és Románia szerződése (1921 júl. 7.). E kölcsönös diplomáciai megállapodásokban, melyeket a cseh, román és jugoszláv vezérkarok titkos katonai egyezményei egészítenek ki, a szerződő felek garantálják egymás határait s közös eljárásra kötelezik magukat mindazon kísérletekkel szemben, melyek a trianoni béke által létrehozott állapotokat bármily módon zavarnák.

A kisantant-szerződések, melyek egyedüli forrása az 1920-as évek magyar tehetetlensége volt, Közép-Európában végleg megrögzítették a világháború utáni politikát. Magyarország így három oldalról körülzártan nem egy-egy állammal szemben szabályozhatja viszonyát, hanem csakis a szövetségi rendszerrel, melynek Csehszlovákia a fő összetartója. A csehek nemzeti nagyléte így bástyázta körül magát előbb a német veszéllyel szemben a francia szövetségi rendszerben. Magyarországgal szemben hasonló a helyzet, hiszen Szlovenszkó s a Ruténföld, e területek szlovák és magyar népességének megtartása csakis e szövetségi rend-

szertől függ s Szlovenszkó és a Ruténföld az egyetlen abroncs, mely Csehszlovákiát elég ellentétes érdekű szövetségeseihez fűzi. Ezek az ellentétes érdekek elsősorban gazdasági természetűek s e helyzeten az 1933-ban létesített gazdasági kisantant sem segített a különböző dunavölgyi terveket megelőzni akaró szövetségével, hiszen Csehszlovákia alig mutat hajlamot szövetségesei nagy mezőgazdasági fölöslegének fölvételére, viszont ezek az államok is inkább Németországhoz fordulnak ipari szükségleteikkel.

Csehszlovákia a békekonferencián mindent elért: a történeti jog címén megtartotta németlakta területeivel együtt Csehország régi határait s egy természetjogi fikciókon alapuló nemzetegységi elv alapján megkapta Magyarország szlováklakta területeit s pánszláv vágyai s Romániával való kapcsolatai végett a Ruténföldet, ugyanekkor pedig gazdasági és stratégiai okokból megszerzett nagy lengyel- és magyarlakta földeket. Politikája így alapjában véve negatív jellegű, hiszen alkotóelemei e hatalmas szerzemények békés összetartása, az állam lakosságának felét alkotó nemzeti kisebbségek ellentétes fejlődésű, soha a cseh néppel együtt nem élt elemeinek megtartása, a német, a lengyel s a magyar törekvésektől való aggódás, mely a kis cseh nép erején messzi fölemelkedő imperializmus külsőségeiben jelentkezik.

A cseh népnek fajtájuk sorsán aggódó legjobbjai: Kramář és Rádl, jól látják e helyzet félszegségeit. De intő szavuk visszhangtalanul hull el Beneš külügyminiszter erős egyéniségével szemben. A cseh politikának e legnagyobb tényezője jelenti ma a világ közvéleménye előtt Csehszolvákiát, általa nőtt bele a külpolitikai gondolkozáshoz nem szokott, kispolgári zártságú cseh nép Európa tudatába s a köztársaság mai nemzetközi súlya, léte és határai az ő szívós munkájának legszemélyesebb eredményeit jelentik. Megtartásuk is így az ő akaraterejének, szorgalmának is egyéni ügye. Ez a szegény cseh parasztcsaládból eredt (sz. 1883), nagyon szorgalmas külpolitikus nem járta meg a politikai elmélet oly messzi csúcsait, mint a mai állapotokat először elgondoló Masaryk szelleme, viszont mindig megmaradt a francia laicizmus, radikalizmus és szocializmus hű tanítványaként Masaryk politikai miszticizmusával s idealizmusával szemben nagy

realistának, ki igen tisztában van népe helyzetével, Jól látja, hogy mily magános helyzetű alapjában véve Csehszlovákia, mely egyedül Masaryk és az ő műveként emelkedett ki a Habsburg-birodalom romjaiból. Masarykkal együtt ő is igen nagy ellensége az osztrák-magyar viszony helyreállításának, hiszen így ismét mulhatatlanul ide kellene csatlakoznia a németségtől nyomott cseh népnek. Magános ifjúságának erős hite volt az Ausztria elleni gyűlölet. Ha Masaryk, Hus, Comenius és Havliček örökét idézi a cseh nép emlékezetébe, úgy Beneš valahogy Podjebrad Györgynek, a csehek magárahagyott nagy diplomata királyának nagyratörő terveit éleszti újra. Jól látván népe nagy egyedüliségét osztrákok, németek, magyarok, lengyelek között, akár Podjebrád György, ő is oly szövetségekkel és tervekkel akarja lenyűgözni a kínos valóságot, melyek a cseh nép ügyét Európa ügyeivel azonosítják. Beneš nagyratörő tevékenységén át úgy gondolkozik, ahogy Podjebrád György vélekedett országa sorsáról : a hatalmi álmok, területi nyereségek makacs mai megtartása, a diplomáciai aktivitás fölfokozása egyszer majd tán ismét arra lesznek jók, hogy a cseh nemzet ezek árán biztosítsa egy rosszabb jövőben léte, békéje elemi föltételeit.

Ez az elkésett macchiavellista géniusz, ez a szentimentalizmustól egészen idegen nagy realista, kinek merész koncepcióit hazája kispolgári gondolkozású népe oly nagy népszerűtlenséggel s hálátlansággal fizeti meg, Masarykhoz hasonlóan, a demokrácia, a humanizmus s a béke divatos lepleivel takargatja a cseh nemzeti öncélúságot. Ennek tán ő a legnagyobb képviselője, szinte saját személyében, mozgékonyságában, szorgalmában s leleményességében komprimálva népe gyakorlatias lelki tulajdonait. De minden mai tettét, akár szorgalmas és nyomorgó ifjúságát, áthatja népe végtelen szeretete, a cseh földhöz való hűséges ragaszkodás, mely népét a közelgő veszélyek ellen a mai állapot konok fenntartásával, a béke ápolásával véli megvédeni s így, nemzetközi úton akarja biztosítani európai helyzetét. Ezért rajongó híve a népszövetségi politikának, a kölcsönös nemzetközi paktumok rendszerének. Expozéi, ezek a markáns, realisztikus, kényszeredetten optimista s egyszerűségükben is keserves páthoszú, érdekes elmeművek is ezt a nagy béke-

vágyat lehelik. A cseh kérdés nemzetközi kérdés, a cseh nép ügye pedig nemzetközi ügy s egyenlő a béke ügyével, a csehszlovák köztársaság léte fontos attributuma az európai fejlődésnek: ezek Beneš gondolatainak s a nemzetközi politika minden területét gondosan áttekintő érdeklődésének visszatérő motivumai. A cseh kérdés s az európai béke e merész összenövése egészen új dolog a cseh tudatban, mely még ma is nem egyszer vidékies osztrák kategóriákban gondolkozik. Beneš szerint az európai béke természetesen a mai állapottal egyenlő s aki a mai állapot bármily változását is akarja, az Beneš előtt a béke ellensége s nem méltó az európai közvélemény becsülésére; s ilyenkor a cseh külügyminiszter művelt pacifista mondataiból már merev nemzeti önzés ágaskodik elő.

Beneš, mint a szellem hajdani művelt embere, mint a szociológia tudósa, tisztában van a közvélemény és a nyomtatott betű erejével. Ebben egy az egész cseh közvéleménnyel, mely oly nagyra értékeli a szellemi foglalkozásoknak a nemzet életében való fontosságát. Az ő szellemi gyermeke a csehszlovák külföldi propaganda, mely nem veti meg a nemzetközi sajtó közkeletű módszereit sem, de ugyanekkor jeles tudósok segélyével is be akarja bizonyítani az európai közvéleménynek a cseh ügy igazát. A csehek úgy szerepelnek e propagandairodalom lapjain, mint a demokrácia és a gondolatszabadság kiváltságos nemzete s Masaryk tanai így szívárognak egyre szélesebb körökben az angol s a francia közvélemény felé. Nagyobb baj, hogy a végén a csehek maguk is elhiszik — minden nagy kritikai ösztönük ellenére is — önmagukról e jótulajdonságokat. Beneš propagandairodalma így voltakép igen káros a cseh gondolkozásra s elöli benne Comenius, Havliček, Masaryk ma is élő kritikai hajlamait. A külső sikert így kíséri nyomon a nemzeti szellem belső hanyatlása s a cseh lélek igazságra vágyó belső ösztöneinek elsekélyesedése.

Ez a külpolitikai propaganda különös hévvel bizonyítja, hogy Csehszlovákia Közép-Európa legtökéletesebb államalakulata. Cseh politikai teoretikusok államukban önmaguk s a külföld előtt a fölvilágosodás eszméinek s a francia forradalmi elvek termékét s ezek keleteurópai bajnokát ünneplik; Masaryk a csehek demokrata szellemét az angolszász és amerikai

demokráciákkal veti egybe; aztán vannak, kik Csehszlovákia közjogi, közigazgatási és nemzetiségi viszonyait nem átallják Svájccal összehasonlítani, mintegy a maguk számára szerezvén meg Jászi „Keleti Svájc"-jának kései dicsőségét. Beneš volt az első, ki a békekonferencián erre példát adott.

A csehszlovák alkotmány írott betűi és külsőségei megfelelnének a demokrata büszkeségnek. Ez az alkotmány kartális, mechanisztikus és nem történeti termék, az 1918—20-as forradalmi idők legkevésbbé sem organikus terméke, mely ugyan a cseh nép nemzeti organizmusában, szabadságmozgalmaiban s társadalmi szervezettségében gyökeredzik. De mivel a cseh nép csupán fele az állam lakosságának s mivel németek, magyarok, szlovákok, rutének nem vettek részt a köztársaság megalkotásában és alkotmányozásában, mint a lakosság másik fele, — így a cseh alkotmány mechanisztikus jellege félreismerhetetlen s idegen keretként övezi a lakosság e csoportjait. Az 1920. február 20.-i alkotmánytörvény szerint, mely teljessé tette az 1918 nov. 14-én összeült ad hoc, alkotmányszerűleg szabálytalanul összeült nemzetgyűlési határozatokat, Csehszlovákia demokrata népköztársaság, feje a hét évre választott, felfüggesztő vétójoggal, a legfőbb közjogi és kormányzati hatalommal felruházott elnök, övé a legfőbb hadvezetés s a kormány kinevezésének joga is. A 300 tagból álló képviselőházat és a 150 tagú szenátust hat, legfeljebb nyolc évre választják általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójoggal. Aktív, férfiakra és nőkre egyaránt érvényes választójoga van minden legalább három éves állampolgárságú egyénnek, ki 21 éves, a szenátusi aktív választójoghoz 26 év kívántatik. Passzív választójogú minden 30 éves polgár; a szenátorrá való választáshoz 45 év és 10 évi állampolgárság szükséges.

Ez persze csak keret s mint ilyen, magában véve, teljesen értékközönbös. De azzal, ahogy e keretekbe életet öntének, nem sok dicsekedni valója van a köztársaságnak. A köztársaságot 23 választási körzetre osztották, melyekben pártlajstromokra történik a szavazás, a pártra s nem az egyénre s a lajstrom sorrendjéről a párt intézkedik. Ha a megválasztott képviselő elhagyja pártját, képviselősége is megszűnik. Ezek

a választási körzetek igen vegyes nagyságúak, a cseh körzetek a legkisebbek, a német és szlovák lakosságúak közepes nagyságúak, míg a magyarlakta körzetek a legnagyobbak. A tendencia itt nyilvánvaló: a cseh nacionalista politika úgy biztosítja a cseh elem vezetését, hogy a csehek kis választási körzeteikből minél több cseh képviselőt küldhessenek.

A 15 tagból álló kormány gyakorolja a végrehajtó hatalmat, melynek központja Prága s ez is a cseh népelem túlsúlyát biztosítja a más hagyományú, nemrég még máskép igazgatott területeken. Egy, 1928 július 1-én életbelépett törvényen alapul a cseh közigazgatás mai formája; eddig ingadoztak a régi osztrák-cseh kerületi beosztás — Kreis, Landeshauptmannschaft — s a Szlovenszkón tovább élt magyar megyerendszer között. Egy, 1921-ben hozott törvény a köztársaságot 21 nagyzsupára osztotta föl; de e felosztás csak Szlovenszkón lépett életbe, midőn nagyobb közigazgatási, tájilag nem mindig egységes jellegű kerületekbe vonták össze, a szlovák népnek is politikai formát adó megyéket; ugyanígy egész sereg nagymultú szlovenszkói várost fokoztak le nagyközségi sorba, míg cseh és morva területeken a legkisebb cseh város autonómiáját is megóvták. E rendelkezés éle nyilván a városlakó és művelt magyar, német és szlovák polgárság öntudata ellen irányult. A mai rendszer a köztársaságot négy közigazgatási területre osztja föl s e fölosztás a történeti fejlődés egyetlen emlékeztetőjele, ezek: Csehország, Morvaország — Sziléziával együtt, Szlovenszkó és Podkarpatska Rus. E fölosztáson túl a köztársaság történeti egységei viszont már nem nyertek önkormányzatot. Csehországban 120, Morvaországban 60, Szlovenszkón 54 és a Ruténföldön 18 tagból álló tartománygyűlések (a tagok egyharmada kinevezett, kétharmada választott) s a belőlük megválasztott 12 tagú (a Ruténföldön 6 tagú) kerületi választmányok s a tartományi elnökök hatásköre még a magyar megyerendszer *mai* jogkörénél is jóval kisebb. Mivel itt nagymultú tájegységekről és egymással csak igen lazán összefüggő területekről van szó, ez a beosztás csak rideg centralizációt leplez. A tartományok elnökeit a kormány, Podkarpatska Rus elnökét a köztársaság elnöke nevezi ki. E centralizációt teljessé teszi még az ezen keretekben elhelyezkedett

cseh kishivatalnoki kar, melyet Ausztriától örökölt az új állam; ezek teljesen idegenek a szlovák és magyar tájaktól s elzárják az őslakosság fiainak érvényesülését; viszont kiváló és szorgalmas bürokratikus munkaerők.

A valóság, a cseh belpolitika nyomába se ér Masaryk elméleti elgondolásainak s Beneš külpolitikai készségének; ehelyett nagyjából kicsinyes személyi és pártintrikák láncolata. A cseh lélek ismerői igen panaszkodnak azon, hogy a cseh nép egyáltalában nem politikus nép; a cseh fajta jeles teoretikusokat, gyors és mozgékony realistákat s vallási vagy politikai álmodozókat termelt ugyan, de nincs egyetlen nagy államférfia sem a szó nyugati értelmében. Fejlett szellemiségükhöz, társadalmi és gazdasági képességeikhez alig mérhető fejletlen politikai érzékük és merev tapintatuk. Masaryk és Beneš professzor és teoretikus korukban írásban is, egyetemi előadásaikban is sokat foglalkoztak a demokrácia alapkérdéseivel — és minhta előre érezték volna népük itteni hiányait — a demokrácia s a demokrácia politikai vezetésének bonyolult viszonylataival. A cseh demokrácia máig sem találta meg a maga parlamentáris vezérét és egyensúlyát, a szervezett tömeg és a vezér problémája megoldatlan valami a pártéleti viszályoktól fölkavart cseh belpolitikában: a köztársaság parlamentjének 23 pártja van.

Az államférfiúi tapintat s a demokrácia nyugati szellemű vezetésének erénye 15 év óta sem tudott a Masaryk és Beneš által kívánt mértékben a csehek jótulajdonságává válni. Masaryk és Beneš nem pártpolitikusok és az egyetlen cseh parlamenti vezér: Kramář ma ellenzékbe szorult, tétlenségre s keserű kritikára kárhoztatott aggastyán. A csehek politikai érzékének hiányát viszont pótolta társulási ösztönük és összetartásuk, mely az államtalan nép szívós kitartásában gyökeredzett. Ennek különösen a köztársaság első öt évében volt nagy értéke, midőn a három és félmilliós németség vezetésével a kisebbségek passzivista politikát folytattak. Eddig a cseh nép négyötödét jelentő pártok: a szociáldemokraták vezetésével (a többi egyötöd töredékekre s a kommunistákra esett) alkottak koalíciót, melyet a kisebbségekkel szembeni nagy türelmetlenség mellett fejlett szociális törvény-

hozás (pl. a nyolcórai munkaidőnek 1919-ben, az összes európai államok közül elsőül való törvénybeiktatása) jellemzett leginkább. A csehek ezúttal is értették, hogy a kor demokratikus szellemét saját nemzeti céljaik javára fordítsák.

Ez ötös koalíció a többségi szociáldemokraták vezetésével felölelte a magasabb és művelt középosztály pártját, a Kramář által vezetett nemzeti demokrata pártot (lapjai a Národní Listy, Národní Politika), mely a Masaryk és Kramář közti régi ellentétet folytatva, alig leplezett ellenszenvvel fordult akkor is, de főleg azóta az agg elnök s a nagyhatalmi ábrándokat hajszoló külügyminiszter ellen, aztán a csehszlovák agrárpártot, melyet Svehla és Udřal volt miniszterelnökök vezettek s tagjaik Malypetr mai miniszterelnök mellett a csehofil szlovák vezetők: Hodzsa, Srobár, Stodola (lapjai a Venkov s a Slovensky Denník); ide tartozott Beneš külügyminiszter személyes kis pártja, a soviniszta kispolgárok és radikális intellektuellek egyesülése: a nemzeti szocialista párt (lapja a Ceské Slovo) s a Msgr Sramek által vezetett katolikus néppárt, mely főleg morva néprétegekre támaszkodik.

E koalíció 1925-ben fölbomlott; egyfelől a szociáldemokraták pártválsága, másfelől az agrárpárt előrenyomulása következtében. Igy jött létre az 1925-ös híres agrártörvényhozás, az agrárvámok életbeléptetése s a gazdasági elzárkózás politikájának kezdete. Másik igen jelentős esemény volt a németek eddigi passzivitásának megszünte. Az agrárérdekektől vezetett német agrárpárt és keresztényszocialista párt beléptek a kormányba, közösséget vállalván a cseh agrárpolitikával; emellett azonban főleg Stresemann politikája s a locarnói szellemű cseh-német szerződés (1926 okt.) is jelentősen befolyásolta frontváltoztatásukat.

Az ekkor megszűnt s a szociáldemokratáktól vezetett koalíció jól fejezte ki az indusztrializált cseh társadalom világháború utáni helyzetét. De azóta nagy eltolódások állottak be a szociális szellemtől áthatott nemzeti pártok, különösképp az agrárpárt javára. Ez elsősorban az 1919 április 16-i földreformtörvénynek volt a következése. Mint indokolása mondja, a törvény vissza akarja juttatni a cseh nép kezébe a fehérhegyi csata után tőle elvett s idegen kézbe juttatott

földet; ez a nacionalista ferdítésektől bővelkedő és történeti tévedésekben gazdag természetjogi indokolás a XVII. századba mai népfelségi elveket helyez a cseh politika érdekei szerint. E törvény célja az volt, hogy megsemmisítse az osztrák szellemű s a cseh nemzettől egész elidegenedett nagybirtokos arisztokráciát s a szlovenszkói magyar birtokos osztályt, valamint hogy földet adjon a földtelen cseh nép kezébe s e szociális jótétemény eszközeivel elnemzetietlenítse a szlovenszkói magyar, illetve a németlakta csehországi területek „veszélyeztetett" pontjait. Minden 150 ha-on felüli mezőgazdasági és minden 250 ha-on felüli erdőbirtokot fölosztottak. Ilymódon a kb. 4 millió ha-nyi nagybirtokból és hitbizományból — ez Csehszlovákia területének 28%-a volt — 1·23 millió ha szántót és 2·42 millió ha erdőt osztottak föl.

A cseh nemzeti tendencia, saját népük szociális érdekeinek védelme és érvényesítése, a szociális boldogítással ölelkezett nemzeti cél itt nyilvánvaló. E reform kezdője és végrehajtója a cseh szociáldemokrácia volt. De épp ezáltal az ipari munkásságról az agrár népesség felé tolódott el a politikai és nemzeti élet súlypontja; a szociáldemokrácia vezető helyét az agrárpárt foglalta el. Ez a párt a megduzzadt cseh földművesrétegek egyes szlovák vidékek népétől is növelt pártja, mely szellemileg a cseh földben mélyen és paraszti módon gyökeredző husziták emlékeiből táplálkozik s ennek megfelelően elve a nemzet belső, önellátó élete, ami a külföldtől való gazdasági elzárkózásban nyilvánul. A 70%-ával kivitelre szoruló s az egész monarchia fogyasztására alapozott cseh ipart s az ipari termelésből élő cseh kispolgárságot és a szociáldemokráciát ez az állásfoglalás és annak gyakorlati érvényesítése igen súlyos helyzetbe sodorta s közben egyre nőtt a befelé élő nacionalizmus s a világ proletárjaihoz apelláló cseh kommunisták ellentéte is. Az agrárpárt uralomrajutásáig a cseh külpolitika fontos feladata volt a cseh kivitel szerződésekkel való biztosítása. Most viszont a cseh politikának a nemzetközi kapcsolatok agrárérdekű megszakítása a legfőbb célja, ami pedig semmiképp nem egyezik Beneš szövetségi rendszerével és elgondolásaival, hiszen ezek a cseh kérdést európai üggyé teszik; az agrárpárt politikája ezzel ellentétben elszakítja a cseh ügyet az európai

társadalmi és gazdasági közösségtől, ahogy ezt Kramář oly jól meglátta már évekkel előbb.

Történelmileg e korszak tart ma is és így helyzete és eredményei alig ítélhetők meg tisztán. A cseh agrárpárt elzárkózása nemcsak Magyarországot érinti, de ugyanígy érinti Jugoszlávia és Románia veszélyeztetett agrárérdekeit is : a csehek ugyanakkor, midőn iparuknak piacokat keresnek, alig hajlandók a kölcsönösségre s nem tűrnek országukba agrárbevitelt. Mindezek a tényezők azonban már politikai gyökerűek s a cseh nemzeti önzésben lelik magyarázatukat. A cseh kérdés ily világításban lesz elsősorban politikai kérdéssé, melynek erővonalait már nem a gazdaságpolitika, de az állam és kisebbségei viszonyai határozzák meg : a cseh nép uralmának itt vannak összes zálogai.

A NÉMET KÉRDÉS

Csehszlovákia politikája alig érthető meg kisebbségi kérdéseinek ismerete nélkül s kül- és belpolitikai okok miatt mindannyiuk közül a német kérdés a legnagyobb jelentőségű a csehek számára. Az új állam a német kérdést történeti multjától örökölte, mégis a nacionalizmus korszaka volt az, mely a cseh és német népesség régi faji és szociális ellentéteit a nacionalizmus formanyelve szerint tudatosította. Azóta, hogy a nyelvi ismérvek szerint mereven megfogalmazott nemzeti eszme lett az állami élet alapja Európa-szerte, a csehés morvaországi németség makacs harcra kényszerült a feltörő cseh nacionalizmussal, mely a cseh nép, nyelv s a cseh érdekek kizárólagos uralmára tört a régi cseh királyság területein. Állam és nemzet a Szudéták völgyeiben sem voltak soha azonos és egymást fedő fogalmak s ez eltérést még az osztrák uralom is bonyolította. A csehek az államiság s a politikai és gazdasági vezetés teljes meghódítására, a cseh földnek s a cseh népnek azonos fogalmúvá tételére törekedtek; viszont a németek védelemre szoríttatva, régi vezető gazdasági, politikai, szellemi helyzetükben veszélyeztetve, s Ausztriától elhagyatva, elfordultak úgy az osztrák, mint a történeti cseh gondolattól s a nagynémet politikai eszméktől várták helyzetük tisztáztatását. A cseh nacionalizmus az ő nagynémet vágyaikon át tanulta gyűlölni Bismarck Németországát.

A régi Csehország művelt és nagymultú németsége az akkori lakosság egyharmada volt. Mai száma kb. 3.4 millió, az állam lakosságának kb. 23%-a, mely számban azonban a magyar szellemben nevelt, de ma már a német népi egység felé sodródó szlo-

venszkói németség is benne van, így Európának ők a legnagyobb kisebbsége. Német nemzeti öntudatát — és ez sajátosan középeurópai jelenség ! — már nem a csehekkel való együttélés, keveredés folytán elszíntelenedett fajisága, sem pedig a régi „Bohemia" állami, territoriális német missziójának mai visszfénye határozza meg, hanem államtól és fajtól függetlenül ez a csehországi német tudat mindig érzelmi, nyelvi és kulturális jellegű volt.

A csehországi németség szellemi életét a XIX. század nacionalista kezdetei, tehát az önálló nemzeti műveltséget kifejlése óta bizonyos elfinomodottság, előkelő zárkozottság jellemzi, mely utóbbi jellemvonást jól megmagyarázza a cseh-német ellentét elfajulása. Prágában, hol a régi német városi műveltség fonódott eggyé a legnyugatibb szláv lélek formáival és vágyaival, ma csak kb. 40.000 német lakik (s ennek is talán fele a magasműveltségű, gyökeréig német kultúrájú prágai zsidóságból kerül ki, melyből Franz Werfel és Max Brod írói lelkülete sarjadt) s mereven elzárkozik a cseh demokrácia áradatától előkelő élete kereteibe. Az a nép, melynek öléből az egyetemes német kultúra oly értékei valók, mint Adalbert Stifter és Marie von Ebner-Eschenbach, e finom elbeszélők, — avagy az osztrák lelki alkatot Prága ívei árnyán szláv bánatokkal vegyítő Rainer Maria Rilke — ma védekező helyzetbe szorult.

Prágának a XIX. század közepétől való rohamos elcsehesítése egy másik folyamatot is jelöl. A németséget a csehek terjeszkedése egyre nagyobb erővel szorította az államterület perifériáira régi központi helyzetéből. Prága ugyan még ma is a német szellemi élet góca német egyetemével és műegyetemével, könyvkiadásával és intellektuális életével, de ez az élet már csak a hagyományokból s nem a nép közvetlen erőiből táplálkozik. A csehek 1882-ben elérték, hogy a régi Károly-egyetemet kettéosszák cseh és német egyetemekre s e történeti folytonosság jogát maguknak tartották meg a német-római birodalom legrégibb főiskoláján. Mialatt a csehek Ausztria ellen harcoltak, e harcban a németség szenvedett. Közigazgatási rendszabályok nehezen vittek enyhülést e konok nyelvi és társadalmi harcba, mely legtöbb esetben a németségnek a csehek szervezettsége, összetartása,

akaratereje és gazdasági készsége előli meghátrálásával végződött. Amily kiváló volt a csehországi németség szellemi és gazdasági téren, oly gyönge volt politikai érzék, öntudat és ügyesség dolgában s vezető teoretikusai fájva látták e passzív magatartását, melyen a létérdekei és jogai romjain kialakuló cseh nemzeti állam veszélye sem változtatott. E németségből katolikus és konzervatív hajlamain túl hiányzik a politikai helyzetek fölismerésének érzéke, az ezekhez való alkalmazkodás, illetve az ellenállás eltökéltsége.

Akár Ausztria idején, úgy ma is periferikus helyzet jellemzi a csehországi németséget; politikai és társadalmi központjai a nagyrészt határmenti Reichenberg, Eger, Karlsbad, Aussig, Brünn, Olmütz s Znaim. Csehszlovákia német külpolitikáját ma pedig döntően befolyásolja, hogy határain hatalmas német tömegek laknak, az osztrák s a birodalmi németséggel való legközvetlenebb kapcsolatban, a Böhmerwald, az Erzegebirge s a cseh-morva Szudeták szép vidékein. A XIX. század közepéig Csehország városlakó eleme a németség volt; azóta kiszorította őket innen a gyors cseh polgáriasodás. Ez ideig a művelt német polgárság elsősorban osztráknak érezte magát; a XIX. végén már nagynémet érzületű volt. Ugyanekkor a társadalmi képlet is átalakult: a városi, polgári életkörökből a csehek gyakorlatias nemzeti öntudata által kiszorított németség visszamenekült a népiség elfelejtett forrásaihoz. A ma oly erős német „Volkstum"-gondolat első otthonát az állami, politikai, gazdasági létében így szorongatott XIX. századvégi csehországi németségnél lelte föl.

De még ily periferikus helyzetében sem volt biztos a németség a csehek szervezett térfoglalásától. Évszázados életformáiból, az otthoni tájjal való kapcsolataiból, konzervatív világszemléletéből hamar kizökkentette az ellene politikai, gazdasági és társadalmi eszközökkel jövő támadás, mely sorra elmorzsolta az apróbb nyelvszigeteket. E harcot külön-külön utakon vitték előre az 1900-as években Kramář aktív, agresszív és gazdaságilag is érvényesülő nacionalizmusa és a meggondolt ideológus Masaryk. Ma már e küzdelem az állam eszközeivel folyik; földreform, iskolaügy, közigazgatás, mind a csehesítő politika eszközei.

A cseh nemzetiségi, kisebbségi politika alapelvei

és módszerei a maguk teljes gazdagságában és változatosságában ekkor kristályosodtak ki; a csehek társadalmi és gazdasági szervezettsége, egy államtalan nép formáktól nem nyügözött lendülete így alakult ki még Ausztria uralma alatt, a nemzetiségi problémák mai cseh elintézésére mintegy előkészület gyanánt! 1880 és 1921 között a 80%-nál több cseh lakosságú belsőbb cseh területeken 14·5%-ról 2·5%-ra, a kevert területeken, hol 50—80%-nyi cseh lakosság élt, 42%-ról 31%-ra esett a németség arányszáma; ugyanekkor ott, hol a csehek arányszáma 20—50% közt ingadozott, ott átlagában 22%-ról 36%-ra nőtt a cseh elem s még a teljesen német lakosságú német területeken is, hol 20%-nál kevesebb volt a cseh lakosság, ennek átlaga 1·9%-ról 6·2% -ra emelkedett! E fluktuáció jól példázza a csehek nagy nemzeti terjeszkedő erejét és azt is, hogy mily intenzitással tudnak maguknak megszerezni számukra eddig teljesen idegen területeket.

A cseh és német nyelvi és politikai harcok alatt fejlődött ki a cseh kisebbségi jogszabályok mai formája is. Ezek eredetét az osztrák közigazgatás nyelvi gyakorlatában találjuk meg. Az 1920 február 29-i nyelvtörvény csak új formába önti e régi gyakorlatot, mely akkor a csehek megfékezésére szolgált, ma viszont az ő hatalmuk eszköze. 1903-ból való az osztrák kormány azon rendelkezése, mely a cseh-német ellentétek lokalizálása végett az országot cseh, német és vegyes körzetekre osztotta föl; vegyes körzetnek számít, hol a kisebbség számaránya legalább 20%: ezen arány birtokában, illetve csak ezen felül van joga a kisebbségnek saját bírósági, közigazgatási, iskolai nyelvhez. A csehek akkor e számot igen nagynak tartották s a németek megmentése javára szolgálónak, a germanizáció eszközének hitték; ma épp ők alkalmazzák, elsősorban a magyarság ellen, tehát oly területeken, melyek az osztrák jogszabály szellemétől és indokaitól teljesen idegenek.

Főleg Masaryk hatása alatt a cseh politika ma már nem csupán történeti jogon akarja megtartani a német nyelvterületeket, melyek tényleg ezeréves alkotórészei a cseh királyságnak. Ma a természetjogi—nemzeti jogcím az uralkodó. Ez elgondolás szerint a csehek a cseh föld ősi birtokosai s a németek hódítási szándé-

kokkal bejött kolonisták; ellenük tehát minden védelem jogos. E védelem módszerei nem kimondottan imperialisták, hanem demokrata színezetben, társadalmi, gazdasági eszközűek. Az 1918-as összeomláskor a cseh vezetőket a történeti cseh határok elszánt védelme jellemzé a nemzetek önrendelkezési jogának reájuk is való alkalmazásával szemben. Fegyveres erővel oltalmazták meg országuk történeti határait és egységét, midőn a nagynémet öntudatú németség a maga jövője érdekében is le akarta vonni a csehek s az antant által hirdetett nemzetiségi és önrendelkezési elvek következéseit. A német társadalom ekkor helyi szerveket alkotott s ezekből alakított „Sudetenland" és „Deutschböhmen" néven két tartományt, melyek a rövidesen Németországhoz csatlakozandó Német-Ausztria részeinek jelentették ki magukat s az osztrákok is bejelentették e területekre való igényüket az 1848 hagyományain alapuló nagynémet-liberális nemzeti elv alapján. A németség e lépését, melyet ugyanazon nemzeti, demokrata és természetjogi elvek indokoltak, mint a cseh forradalmat, a cseh nemzeti tanács és szervezetei a legnagyobb eréllyel utasították vissza és törték le a cseh föld történeti és földrajzi egységére való hivatkozással.

Az 1926-os agrártörvényhozásig a németség állásfoglalását az új állammal szemben a teljes negáció jellemezte. Ekkor a német agrárpárt és keresztényszocialista néppárt beléptek az agrárérdekek által összekovácsolt új koalícióba e pártok azóta is aktív részesei a csehszlovák kormányzatnak. A cseheknek igen kedvez ez a német aktivizmus, mely valójában mit sem változtatott a német nép veszélyeztetett helyzetén. Ez ugyanis igen jó eszköz arra, hogy a Harmadik Birodalom eszméinek terjeszkedésével szemben a maguk oldalán lekössék a németség jelentős és komoly erőit. A németség nyolc pártja közül a szociáldemokraták, az agrárpárt, a német nemzetiek s a kereszténységszocialisták a legerősebbek. Az agrárok és a kereszténységszocialisták a cseh kormánykoalíció tagjai; a magukat 1848 értelmében tudatosan németeknek valló szociáldemokratákat és a bismarcki művet csodáló német nemzetieket viszont igen nagy ellentétek választják el egymástól; a cseh viszonyok ellen erőszakkal is fellépő nemzeti szocialisták pártját nemrég

oszlatták föl: e rendelkezésre, valamint a politikai pártok engedélyhez kötésére a hitleri Németország felől fenyegető veszély késztette a kormányzatot.

A mai német helyzet korántsem hat egységesítőleg a polgári és nemzeti-liberális szellemű németségre, melynek szellemiségét 1848 liberális nagynémet hagyományai, a bismarcki mű csodálata, illetve a német tudományos szocializmus dogmái határozzák meg. Ezen uralkodó politikai szellemi válfajok hívei élénk kritikával kísérik a mai németbirodalmi rendszert és úgy látják, hogy ennek szélsőséges alakulása sokat ront a németség világhelyzetén s így az ő kisebbségi helyzetüknek se adhat kielégítő megoldást. Ma újra feléledőben van a művelt német körökben ennek folytán a régi csehországi territoriális „deutschböhm" tudat, mely a 3·4 milliónyi németségnek a csehekkel egyenrangú „államnépi" hivatását hangsúlyozza, s melyet a XIX. század második felétől kezdve háttérbe szorított a bismarcki mű csodálata s az Ausztria külön német hivatásában való csalódás.

A Csehország határait övező németség mégis mindvégig a cseh történeti állami és német faji gondolatok vetélkedésének tárgya marad. Igy a csehszlovák állam minden eszközt megragad, hogy az esetleges német terjeszkedés ne találja készületlenül. A cseh társadalom a maga természetjogi és demokrata szemléleténél fogva nem a régi porosz állami, katonai és telepítési módszerekkel véli biztosíthatni a cseh jövőt (bár ez utóbbira a földreform németellenes, cseheknek kedvező végrehajtásánál, német területre való cseh telepítéseknél bőven van példa), hanem jellemzően társadalmi, szervezeti eszközökkel, mint amilyenek a cseh iskolaügy, egyesületi élet és cseh gazdasági érdeknek német területeken való ápolása és szorgalmazása. Egész sereg önkéntes társadalmi egyesülés szolgál erre s eredetüket majdnem mind még a XIX. század végére vezethetik vissza, midőn az államtalan cseh nép még saját népi erőire, szervezeteire volt utalva. Ilyen egyesületek, több százezer aktív taggal, főleg Böhmerwaldban, délnyugati és keleti Morvaországban s Sziléziában vannak a Prágában székelő nagyarányú, 1880-ban Rieger által alapított „Ustředni matice školská" (központi iskolaegyesület) vezetése alatt. Ott, hol 20%-on aluli a csehek

arányszáma s így nem lehet igényük nyelvi és kulturális jogokra, ott ezek az egyesületek cseh „kisebbségi" iskolákat tartanak fenn a „kisebbségi" cseh gyermekeknek s a cseh szülőknek nagy kedvezéseket biztosítanak; buzgón ügyelnek, hogy a német ipari és kereskedelmi üzemeknél a cseh alkalmazottak semmi hátrányt se szenvedjenek s megfelelő számban legyenek, összetartják a cseh munkásokat s nagy propagandát fejtenek ki cseh köz- és magánhivatalnokok alkalmaztatása, cseh tanítók és községi elöljáróságok választása mellett; egyszóval szavak helyett egész tevékenységüket gyakorlati tényekben is nyilatkozó népszeretet hatja át.

Ma a cseh nép nagy erővel tör előre s igyekszik megelőzni a végzetet, azt a végzetet, mely „elérte a boldogtalan magyar népet", mert nem tudta államisága nemzeti jellegét s a nemzetiségi kérdést összeegyeztetni: ezért csehesítenek oly nagy hévvel cseh állam és társadalom s még jeles cseh elmék is, mint F. X. Salda, a kiváló irodalmi és társadalmi kritikus, kitől a föntebbi gondolat is való, teljesen ebben az eszmekörben élnek. Alig páran látják e tevékenység nagy veszélyeit. Ezek közt a legnagyobb súllyal Emanuel Rádl prágai cseh egyetemi tanár fordul nemzetéhez mély etikumú, humanista tanításaival és kritikájával, mely a cseh történet nagy elméinek kritikai hagyatékában fogantatott. De a cseh közvélemény útját alig is befolyásolhatják a kisebbségi kérdések humanisztikus szemléletéről szóló bölcs tanításai, melyek nemcsak a németség számára keresik a cseh—német béke lehetőségeit, de sok megértést és biztatást jelentenek a magyar kisebbség számára is. De Rádl ma még hasztalanul kérdi népe lelkiismeretétől — s szavai a magyar olvasó számára néha Széchenyi 1842-es akadémiai beszédének aggódó hangjait idézik! — vajjon méltó-e Comenius népéhez, nyelvéhez az erőszakos terjeszkedés?

A SZLOVÁK ÉS A RUTÉN KÉRDÉS

A cseh népben a XIX. század elejének politikai változásai mellett a német romantika áramai ébresztették föl a szláv népiség és fajiság szellemi és politikai tudatát. Ettől az időtől lesz állandó és kínos lelkiismereti kérdése a cseh nemzeti életnek Nyugat és Kelet viszonya, a cseh nép középeurópai-nyugati helyzetének és szláv voltának akkor még a szent Oroszországtól fűtött ellentéte. Havliček-Borovsky nyomán csak Masaryk tudta e kérdést megoldani. Még az erős reálpolitikai érzékű Kramář is állandó oroszbarát elhajlásokat mutatott. Masaryk kapcsolta döntően a cseh nép történeti és társadalmi tudatát Nyugathoz és az európai demokrácia gondolatához anélkül, hogy szláv érzülete ezzel nemhogy szenvedett volna, sőt — épp a demokráciától beoltatva — páratlan lendületet is vett. Az oroszok ortodox messianizmusát a XX. században a csehek demokratikus missziójának tudata váltotta föl; az oroszok a pravoszláviával akarták, a csehek a demokrácia nevében akarják megoldani a közös szláv jövő kérdéseit.

A nyugati szellem s a szláv vérségi tudat közt soká ingadozó csehek emellett látták a XIX. századi nemzeti ébredésük kezdeteitől fogva azt, hogy nyugatias népiségük az őket körülvevő németség között mily veszélyeztetett. Európához való viszonyukat ez az örökös félelem, a nemzeti létért való állandó aggodalom, az érte való örökös agresszív izgalom s a németség elleni bizalmatlanság határozza meg száz év óta már. Nemzeti szláv voltuk megőrzése mellett mégis tudatosan nyugati népnek akartak megmaradni s mint láttuk, mindig elutasították maguktól az orosz

gondolatok befolyásait. Viszont a németséggel szemben politikailag s az oroszsággal szemben szellemileg elutasító magatartásuk mellett jól átértették a nagy nemzeti egységeket kialakító XIX. század szellemét s azt is, hogy számbelileg is meg kell erősödniök, ha továbbra is biztosítani akarják szláv egyéniségüket. A németséggel szemben ezt a megerősödést csak a szomszédos magyarországi szlovák nép ősi szláv jellegű tömegeitől és az orosz kelet felé elnyúló területeitől várhatták.

Amily buzgón óvták országuk történeti határait a németség ellen a cseh politikusok s amily buzgón munkálták Ausztria idején a cseh államjog helyreállítását, ugyanoly hévvel alkalmazták Magyarország területével s a szlovák néppel szemben épp az ellenkező elveket. A XVIII. század eszmevilágától öröklé a XIX. század liberalizmusa a racionalista természetjog tanait, melyek oly nagymértékben hatottak a szlávok, különösképpen a csehek nemzeti ébredésére. E tanok az ősi szláv népi egyéniségek örök értékeit és nagy jövőjét hirdették. A cseh tudósok és költők, Palackyval, Safařikkal és Kollárral élükön, úgy vélték, hogy az ősi természeti állapotában elmaradtan és békésen élő szlovák nép öntudatosítására ők a hivatottak s a német romantikában gyökerező nacionalizmusuk szellemisége őket a maguk javára követelte, mint a cseh nép idegen uralom alatt élő s ősi jellegében műveletlenül megmaradt oldalágát. A morva eredetű Palacky, majd Masaryk s a népüktől elszakadt szlovák Kollár és Safařik képtelenek voltak mechanisztikus természetjogi gondolkozásukkal meglátni a szlovák nép különleges népi organizmusának sajátságait s úgy szemlélték, mint a csehek a népi egyéniségüket teljesen elvesztett morvákat, kik annyi nagy fiat adtak — Comeniust, Palackyt, Masarykot — a cseh népnek.

Az 1840-es évektől fogva a cseh publicisztika igen élénken kezdett Magyarországgal s a szlovák dolgokkal foglalkozni. Szerintük a természeti joggal és a nemzeti eszmével ellenkezik, hogy a szlovák nép és földje a magyarok uralma alatt álljon: a racionalisztikus cseh gondolkozás ekkor fogalmazta meg a cseh közvélemény és történetírás máig is élő képzeteit a magyarságról, melyeket a nemzetiségi küzdelmek

szlovák sajtója és publicisztikája egészített ki még a maga vidékies és elkeseredett alkalmi jellegű fogalmaival a magyar közigazgatásról és állami életről. Ezek szerint a magyar akadálya feudális társadalmi rétegeződésével és mongol faji alkatával a nyugati értelmű demokratikus fejlődésnek s a szláv nemzeti eszmék kibontakozásának, — a szlovákok elnyomója és brutális zsarnok, kitől minden humanitás idegen: a magyar történet a szlovák nép elleni feudális és barbár atrocitások sorozata. A mai cseh propaganda és történetírás nagyjából ma is így ír és gondolkozik rólunk. Egy pillanatra sem merül föl előtte, hogy egy évezred magyar-szlovák viszonyát még sem ítélhetik meg a XIX. századi liberális-nacionalista-szláv eszmék szerint s hogy e viszony mégsem volt elnyomás, hanem kölcsönös politikai és szellemi kapcsolat, mely sokkal harmonikusabb formákat mutatott, mint pl. a mai cseh és szlovák összeköttetés. A cseh gondolkozás emellett képtelen megérteni azt is, hogy a szlovák nép földje sohasem volt külön politikai egység s ezért a felvidéki helyi történésekben minduntalan külön szlovák történet s történeti cseh-szlovák kapcsolatok után kutat. Igy nem tudja beleélni magát abba a korba sem, mely magyart és szlovákot egy közös magyar — „Hungarus"-tudatba — fűzött egybe.

A cseh köztudat és történetírás a cseh és szlovák viszony kezdeteit Szvatopluk, Cyrill és Method, avagy a husziták korszakaiba szereti visszavetíteni s mindezekben mai felfogású „csehszlovák" történetet talál. Nem gondolja meg, hogy a morva birodalom kora szinte mitikus homályba vész s hogy történetileg és forrásokkal itt a „csehszlovák" nemzeti lét egyáltalában nem igazolható. Azt sem veszi számításba, hogy a Felvidék mai alkatát a magyar államiság kulturális és gazdasági tevékenysége formálta meg s hogy a szlovák nép mai alakjában voltaképp a magyar történet terméke. A huszita emlékeket ringató szlovák lutheránusok „csehszlovák" egyházi nyelve sem bizonyul nemzeti és öntudatos kultúrterméknek a történet s a nyelvtudomány objektív világánál, hanem egyszerűen egy nemzeti irányba tolult, de még túlönállótlan vallási fejlődés eredményének, igazi értelme a reformációs szlovák vallásos iratokban nagyon gyé-

ren előforduló „csehszlovák" megjelölésnek inkább ez lehet: a szlovákok szükségleteire szolgáló cseh könyv. Valójában e könyveket szlovák papok és literátorok írták s buzgó protestáns magyar urak gondolkozásában jelentek meg. Lapjaik pedig telvék a cseh helyesírás idegen, hideg, nehézkes jégpáncélja alatt a szlovák nép nyelvében élő szavakkal, fordulatokkal, szlovacizmusokkal, melyek a szlovák protestáns irodalmat messze távolítják a cseh irodalom mai alapjait adó 1608-as „Králici biblia" nyelvétől.

Viszont a szlovák nép katolikus része idegenül állt a cseh nyelvhasználattal szemben; a XVII. század végén egy kisnemesi családból eredő s II. József egyházi reformjai szellemében nevelt katolikus pap: Bernolák Antal töri meg a cseh formalizmus uralmát s veti meg az új irodalmi nyelv első alapjait. Műveiből a szlovák nép önállósulásának természetjogilag igazolt vágya csendül elő; a szlovák népnek joga van nyelvének a csehektől független ápolásához s ugyanekkor a magyarsággal való baráti viszonyt is továbbra fönn kell tartani, amit Bernolák Antal már természetjogi-szerződéses fogalmakkal magyaráz. Az 1840-es évekre esik annak a folyamatnak kiteljesedése, melyet lelkes írók kezdtek s mely a szlovák irodalom önálló jellegének végső kialakítását hozta meg. A német egyetemeken nevelt, Hegel tanaival hazajött Ludevit Stúr tette meg a döntő lépést, midőn a tátraaljai — zólyom—liptó—turóci — szlovák nyelvet tette a cseh tudós körök nagy ellenzése közt a szlovák nép irodalmi nyelvévé.

Igy a cseh nacionalizmus természetjogilag magyarázott abszorbeáló törekvéseire a szlovákok is természetjogi érvekkel, népük önállóságának kidomborításával válaszoltak. Ezt azzal a joggal is tehették, hogy népük jobban megőrizte nyelvében és élete művészileg keretezett formáiban a Herder által kívánt ősi szláv jelleget, mint az elszürkült cseh társadalom. Egy század külön tudatú nemzeti élete alatt, bárhogy is vitassák a cseh nyelvtudósok a szlovák nyelv önálló létét, a szlovák irodalom egyéni és szép értékeket alkotott; Országh-Hviezdosláv és Hurbán-Vajansky művei, magasztos érzésviláguk és tárgyköreik legszebb megnyilatkozásai az európai magasok ért társtalan szlovák művelődés útjának. A csehek számára lené-

zett és provinciális ez az irodalom, de a magyar fül hamar megérzi e nagyok előzőiben, bennük és folytatóikban a rokon zengzetet s a hasonló világérzést; aminthogy valóban, Aranytól Adyig rengeteg a szlovák irodalomban a magyar hatás. Míg a cseh befolyás csak most kezd érlelni eredményeket, addig a magyar irodalom olvasása rokon hangzásokat csiholt a szlovák lélekben s Európa perspektíváit vitte a Felvidék völgyei közé.

A szlovák nemzeti lét és önállás így elsősorban kulturális jellegű. Sajnos, sem 1848, sem 1867 etatisztikus és liberális magyar politikája nem ismerte föl a magyar és szlovák nép egymásrautaltságából fakadó problémák sajátos természetét. Viszont az is igaz, hogy a szlovák nemzeti törekvések sem nyilvánultak az akkori magyar szemlélet által méltányolható formában. Ma mégis meg kell érnünk, hogy egyes cseh irodalomtörténészek (pl. a kiváló Arne Novák is), amellett, hogy keményen megróják az önálló szlovák tudat kialakítását, egyúttal azzal is gyanúsítják a 67-es kor magyar kormányzatát, hogy csehellenes célzattal épp *ez* szorgalmazta volna az önálló szlovák irodalmi nyelv föllendültét! A közös terület s a közös sors fölismerése ez, melyet már az 1860-as években meglátott a magyar politikával különben oly ellentétben álló idősebb Hurbán, az 1848-as kudarcba fúlt felkelés vezére. A csehek jellemző illúzionizmusára és nacionalizmusára vall ily körülmények közt a csehszlovák nemzetegység folytonos hangoztatása. Épp a természetjog, a nemzeti elv és a demokrácia általuk oly nagyratartott elvei hoznak magukkal, hogy hagynák magára a szlovák népre a döntést nemzeti léte, egyénisége, jövője, önálló kulturális tudata felől.

A külön szlovák utakat kijelölő Stúr német tanulmányaiból Hegel államtanától ihletve tért haza önállótlan politikai egyéniségű, államtalan népének hegyei közé. A szlovákokat a cseheknek fölajánló Kollár úgy látta, hogy népe jellemétől távol van a politikai hajlam s hiányzanak etatisztikus tulajdonságai; szerinte a csehek történeti és állami tudatára hárul a szláv világ érdekében is a föladat, hogy a szlovákokat magukba olvasszák. Viszont Stúr és barátai autonom szlovák fejlődésre gondoltak a hegeli tanok nyomán. Míg a szlovák irodalom megteremtése a csehekkel

hozta ellentétbe őket, ezen állami-autonóm ambíciók akkor a magyar állam területi egységét belső territoriális fölosztástól is féltő etatisztikus-liberális magyar politika nehezteléseit vonták reájuk. A szlovák-magyar viszony oly tragikus alakulását minden kölcsönös jószándékon vagy bizalmatlanságon túl, ezen ellentétes álláspontok ütközése határozta meg.

Stúr nagyralátó szlovák etatizmusa mégsem volt hiábavaló. Ez készítette elő népét arra a korra, midőn már a közjogi küzdés eszközeivel is érvényesíthetők lesznek a szlovák igények. Egyszóval beoltotta az önálló politikai egyéniség tudatát az állam gondolat, állami történet nélküli, de már helyi értelemben vett kultúrnemzetet alkotó szlovákságba.

Az 1918-as összeomláskor úgy tetszett, hogy a cseheknek végre sikerül politikai úton elérniök a „csehszlovák" nemzeti egység gondolatát, amiben igen nagy része volt némely csehofil szlovák politikusnak is, kik Masaryk tanításain tanulták meg tagadni népük önálló létét és öncélúságát. A szlovák vezetők azt hitték, hogy a turóczszentmártoni ad hoc gyűlés (1918 október 30) alkalomszerű határozatai s a cseh-szlovák politikai egység megvalósulta egy jobb jövő kezdeteit hozzák. Panaszaik voltak a magyar politika, közigazgatás és iskolaügy ellen, mely nem teljesítette kívánságaikat az általuk óhajtott értelemben. A magyar nemzetiségi politika természetszerűleg etatisztikus irányú volt. Deák és Eötvös 1868 : XLIV. nemzetiségi törvénye az egységes államiságon belül elismerte, magas humanisztikus érzékkel, a nemzetiségek egyéni jogait. De nem ismerhette el őket területi alapozású közjogi egység gyanánt. A szlovák vezetők viszont egy területi alapú nemzetiségi autonómiát igényeltek és nemzetiségüknek mint közjogi személyiségnek elismertetését. Stúr eszmei hagyatéka volt ez a német romantikus államfilozófiában fogant elgondolás, míg a magyar álláspont az akkor oly korszerű francia, oszthatatlan nemzetállami és individuális-liberális szemléleten épült. Természetes, hogy a magyar etatizmus liberális-individualista eljárása után a csehek hasonlóan erős nacionalista etatizmusa sem válthatta be a szlovák reményeket.

A szlovák intelligencia fájdalmai nyomán ma a cseh propaganda különös hévvel hánytorgatja a

magyarosítás kérdését is. Ez a kérdés is történetileg érhető csupán. Szó sem volt soha erőszakos magyarosításról; ez a magyar állam akkori liberális-individuális szemlélete mellett teljesen elképzelhetetlen is volt. A Felvidék szlovák intelligenciájának megmagyarosodása ehelyett egész organikus úton történt, mely folyamat a népet nem is érintette, csupán feltörekvő tagjait. A felvidéki nemesség összetétele, fajisága egyformán volt magyar és szlovák és kiterjedt és változatos rétegei mindenképp igen közel állottak a szlovák nép szelleméhez; ők voltak magyar patrióta tudatukkal és szlovák népi ösztöneikkel a a szlovák literatúra első mecénásai. Midőn a rendiség helyett a nyelvi ismérvű nemzeti eszme lett az állami lét alapja, e nemesség természetszerűleg magyar állami tudatával és patriotizmusával a magyar nemzetiség és nyelv ügyéhez állt. Mivel pedig nálunk nemzeti polgárság hiányában a társadalmi fejlődésnek soká a művelt középnemesség szabott irányt, természetes volt, hogy az újonnan feljövő szlovák eredetű rétegek is ehhez hasonultak; így lett a felvidéki vezető társadalom nemesi és régibb polgári egyedeiben magyar nemzetiségű és politikai érzületű távoli-közeli szlovák származása mellett is — hiszen a kettő között semmi nemzeti vagy szociális ellentétet nem éreztek.

1918 után a szlovák nép mégsem érte el nemzeti vágyait, sőt intézményesen is elüttetett nemzet önállása érvényesítésének lehetőségeitől. A megígért territoriális autonómia közigazgatási kerületté zsugorodott. Az 1918-as nemzetgyűlés ugyan kimondta, hogy Szlovenszkón a szlovák a hivatalos nyelv, de az állam hivatalos nyelve a csehek és a szlovákok előtt egyaránt ismeretlen „csehszlovák" nyelv s a szlovák nemzet önálló elismertetése helyett a szlovákokat, mint a „csehszlovák" nemzet tagjait kezelik, mint az államnép tagjait, ugyanakkor, midőn viszont minden téren, politikában s főleg a Szlovenszkót gyarmati sorba taszító gazdaságban, a cseh elem az uralkodó.

Ma tehát Stúr etatisztikus törekvései új értéket nyertek; jelenleg közjogi téren folyik a küzdelem Szlovenszkó autonómiájáért, mint a szellemi és anyagi szlovák nemzeti lét biztosításáért; e küzdelem vezérei

az agg Hlinka András, ki a katolikus papok által irányított „szlovák néppárt" vezére és Rázus Márton, e kiváló modern költő, ki viszont a lutheránus rétegeket egyesítő „nemzeti párt" élén áll. Nemzetiség és történeti, területi hagyomány szintézisét ez az összefogás jelenti a szlovák nép számára.

Ma a szlovák probléma a cseh-szlovák viszony kulturális területeiről politikai térre ért, mégis igazi gyökerei a csehek népi abszorbeáló törekvéseihez nyúlnak vissza. De a szlovák kérdésnél jóval kínosabb világot vet a cseh politikára a rutén kérdés, melyet szintén meg kell tekintenünk nem épp apróbb részleteiben, mint inkább legjellemzőbb színfoltjaiban.

Bár a legmerészebb cseh ábrándok sem álmodtak soha a Ruténföld megszerzéséről, ez mégis sikerült Masaryknak, midőn Amerikában pár rutén vezetővel megegyezett. Az 1918-ban bekövetkező bomlás s a magyar központi hatalom erőtlensége a csehek kezére játszotta e területeket, melyeknek a békekonferencia külön autonómiát kötött ki. Ma e föld provincia, a közigazgatás egység s a csehek a rutének szegénységével, műveletlenségével, elmaradottságával indokolják az autonómia megtagadását a kb. 500.000 főnyi kis néptől.

Az Erdős-Kárpátok (Podkarpatska Rus) földje kettős szempontból fontos a csehek számára. Egyfelől ez a terület biztosítja 100 és 30 km közt ingadozó keskeny sávján át a Romániával való érintkezést, mint a kisantant-szövetség területi zálogát. Más felől viszont állandó készenlétet jelent egy esetleges polgári, nemzeti Oroszország újraéledése felé. A csehek ma is számolnak e lehetőséggel és a Ruténföldet erre az eshetőségre tartogatják oly híd gyanánt, melyen át az új orosz hatalommal érintkezésbe juthatnak. Leginkább egy új ukrán államnak Szovjet-Oroszország és Lengyelország területeiből való keletkezésével számolnak; ez esetben a Ruténföldet ennek birtokába bocsájtanák. Ezzel végleg elzárnák a magyar-lengyel közös határ lehetőségét s a 35 milliós ukrán államot tényezővé és szövetségesükké tennék a Duna völgyében. A fiatalságot máris e szellemben nevelik, állami segítséggel terjesztik a pravoszláviát s a lengyelek elől emigráló ukránokkal töltik meg a

csehek mellett a hivatalokat. Igy akarják a magyar hagyományokban s a magyarsággal a legbékésebb egyetértésben felnőtt kis népet elidegeníteni eddigi gondolatvilágától s ezáltal útját szegni a magyarsággal való bármily megegyezésnek is.

Ahogy a szlovák kérdés a cseh népiség gyarapodásának és regenerálódásának kérdése, úgy kérdése a rutén probléma, a nyugat felől időnként kelet felé is figyelgető cseh imperializmusnak.

MAGYAR KISEBBSÉGI SORS

Szlovenszkó mai területén 1910-ben 893.586 magyart (az összlakosság 30.55%-át) talált a népszámlálás. Az 1921-es csehszlovák népszámláláskor e szám 634.827-re csökkent (21.48%); az 1930-as népszámláláskor állítólag 571.988 (17.58%) ember vallotta magát magyarnak. 1921-től 1931-ig ez 9.90 %-os veszteségnek felel meg. A Ruténföld mai területén 1910-ben 176.294 magyar élt (29.60%), 1921-ben 103.690 (17.34%), 1930-ban pedig 109.472 (15.44%). 1921 és 1930 között ez 5.58%-os növekedésnek felel meg. Igy a Magyarországtól a mai Csehszlovákiához csatolt területeken 1910-ben 1,069.880 magyar élt (30.39%), 1921-ben 738.517 (20.78%), 1930-ban pedig már csak 681.460 (17.19%): valamennyi csehszlovákiai kisebbség közül e területeken csak a magyarság száma apadt.

E csökkenő tendenciában jelentősen közrejátszik egyfelől, hogy az 1918-as sorsfordulatkor igen sok magyar hagyta oda atyái otthonát, mivel nem akart az új államnak szolgálni. A másik fontos ok a csehszlovák népszámlálások eljárási módja. Míg a történeti országokban a népszámlálási íveket a fél tölti ki, addig Szlovenszkón és a Ruténföldön, a nyugateurópai gyakorlattól egészen eltérően, a fél megkérdezése alapján, a hivatalnok; a fél számára csupán az ellenőrzés joga marad, minek megtörténtét aláírásával igazolja. A „nemzeti hovatartozás" „objektív" ismérvek — tehát nem a fél állításai — szerint állapítandó meg s ez „objektív" ismérvek fölötti döntés, azok fölismerése az eljáró hivatalnok kötelessége és joga.

Igy sikerült a híres 20%-nál lejjebb szorítani a magyarság országos arányszámát s legutóbb Kassáról, Ungvárról és Pozsonyból így küszöbölték ki a magyar nyelvhasználatot. Az egész köztársaságban a magyarság arányszáma 5·6%. A magyarság számát még egyéb rendelkezések is csökkentik. Legkirívóbb ezek közül az, mely külön zsidó nemzetiséget kreált. 1921-ben 180.504 (1·35%) vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, 1930-ban 186.642 (1·29%). Az 1930-as népszámlálás szerint az egész köztársaság zsidósága 356.830 fő, ebből Szlovenszkóra s a Ruténföldre 239.279 esik s ebből viszont a Magyarországtól elszakított területeken 156.640-en vállalták a zsidó nemzetiséget; míg a művelt és asszimilált rétegek a magyarság oldalán állnak, addig a Ruténföld elmaradt és kevésbbé asszimilált tömegeiben hódít a csehek által úgy istápolt zsidó nemzetiségi mozgalom; e rétegek azelőtt magyarnak vallották magukat.

Ezek a számok külsőleg megragadható sorsát érzékeltetik a csehszlovákiai magyarságnak, melyet az államfordulat területileg és lelkileg is súlyos válságba sodort. Szlovenszkó és a Ruténföld az ő lakóhelyét alkotó részei sohasem alkottak önálló történeti és táji egészet és sohasem fejlődhetett itt ki, Erdélyhez hasonlóan, valamilyen territoriális, külön magyar öntudat. Emellett a mai csehszlovákiai magyarság népi tömegeiben nem is annyira a Felvidék talajában gyökerezett, hanem azokban a dunántúli, dunai, alföldi és felsőtiszai vidékekben, melyekre szelíd, észrevétlen átmenetekkel borulnak reá a Felvidék völgyei. Valójában olyan is a helyzete, mintha leszakított része lenne a dunai és az alföldi magyarságnak; ma peremnép a köztársaság déli részein, hiányzik egységes területi tudata és középpontja (ma ilyenek Komárom, Rimaszombat, Losonc, Kassa, Beregszász), hiszen minden idegszálával és szellemi rezdülésével a közeli Budapesthez kapcsolódott.

E középponttalan helyzet hátrányai különösképp az államfordulatkor lettek nyilvánvalóak, mivel hiányzott az az összefogó, regionális tudat, mely a magyarságnak önálló helyet biztosíthatott volna a köztársaság népei közt, mint pl. ez a szlovák néppel történt. Igy az intelligens rétegeknek vissza kellett fordulni a nép felé s onnan erőt meríteniök; a magyar kisebb-

ség szellemi életét tehát e két pólus közti ingadozás uralja.

A csehek a szlovenszkói magyar területeket főleg stratégiai okok miatt szerezték meg. Ma viszont egyre jobban kidomborodik az a tendencia, — szlovákok és csehek részéről egyaránt — mely a magyarság lakóhelyeit a köztársaság, illetve a történeti fogalommá emelt Szlovenszkó részeinek integráns alkotóelemeinek tekinti minden táji és történeti igazság ellenére. Így az 1919 szeptember 10-i saint-germaini kisebbségi szerződésben biztosított jogok értéke egyre illúzóriusabbá válik az előretörő cseh oktatásügy, közigazgatás eszközeivel szemben, melyek nemcsak a politikai, de a gazdasági élet tereire is átnyúlnak.

Az ily nehéz viszonyok közt élő szlovenszkói magyarság belső életét két társadalmi és szellemi tényező határozta meg. Az egyik volt a magyarság agrár életformája s ennek keretében főleg a nemzeti életet vezető nagy- és középbirtok szellemi és politikai túlsúlya; a másik tényező pedig az ottani magyarság évszázadok óta fejlett műveltsége, főleg a városokba koncentrált iskolaügye volt. A csehszlovák politika jól fölismerte mindkét tényező jelentőségét s elsősorban ezeken keresztül igyekezett megoldani a magyar problémát.

A szlovenszkói és a ruténföldi földreform nem csupán szociális, de különösképp imperialista célokat követett, híven a cseh nacionalizmushoz, mely oly jól tudta összeegyeztetni a nemzeti és szociális szempontokat egymással. A magyar nagy- és középbirtok fölosztásánál sem az ottani magyar földművesnép földhözjuttatása volt a cél, hanem a „csehszlovák" államnép megerősítése s nemzeti határainak továbbterjesztése dél felé. Egész Csehszlovákia 1730 igénybevett birtoka (3,963.064 ha.) közül 944 birtok (1,614.658 ha.) esett Szlovenszkó és a Ruténföld területére. Míg a történeti országokban a túlnagy birtoktestek fölosztása jogosnak tartható egy kisbirtok felé való gazdasági haladás szempontjai szerint, addig Magyarország régi területein a nagybirtok mellett nem kímélték a középbirtokot sem, mely a megyei úriosztály s a magyar politikai tudat anyagi alapjait jelenté. Az így elvett birtokokat még a magyarlakta területeken sem igen osztották szét magyar földmű-

vesek között, hanem cseh és szlovák területekről hoztak oda új telepeseket s különösen ügyeltek arra, hogy az ú. n. „maradékbirtokok", e középbirtokszerű nagyobb birtoktestek megbízható elemek, főleg legionáriusok, de mindenesetre a szláv elem kezébe jussanak a magyar népiség rovására. Az egész köztársaságban 2857 új telepet létesítettek: Csehországban 390, Morvaországban és Sziléziában 191 ily telep van, míg Szlovenszkón 2054 és 222 a Ruténföldön. Igy a történeti országokban 581 telepre 8058 ha. föld, Szlovenszkón és a Ruténföldön 2276 telepre 25.486 ha. kiosztott föld esik! A köztársaság földbirtokainak így 70%-a jutott cseh és szlovák kézbe; az igénybevett földbirtokok 40%-a esik a régi magyar területekre.

A magyarság anyagi veszélyeken túl súlyos szellemi válságba is jutott a csehszlovák iskolapolitika következtében. Természetes, hogy oly szellemű oktatásról, mely megfelelne a mai magyarországi közhangulatnak, szó sem lehet. De tekintetbe kell venni emellett azt is, hogy a csehszlovákiai magyarságnak egyre kevesebb módja nyílik arra is, hogy nemzetműveltsége politikamentes, tárgyilagos alapjait további fejlessze. Ma nincs egyetlen főiskolája sem; van viszont öt gimnáziuma, öt kereskedelmi iskolája, egy tanítóképzője, 16 mezőgazdasági népiskolája s 29 ipari továbbképző iskolája, 14 polgári iskolája, 803 népiskolája és 33 óvodája. Ám e látszólag tetszetős számok értéküket vesztik, ha meggondoljuk, hogy a magyarországi szellemi utánpótlás, magyar könyv behozatalának tilos volta miatt ezeknek az iskoláknak sorsa csak lassú sorvadás lehet. Ugyanekkor a csehek is mindent megtesznek, hogy a magyar területeken élő cseheket és szlovákokat továbbra is megőrizzék szláv voltukban. Míg a magyar iskolák igen csekély támogatást kapnak, addig az ú. n. csehszlovák „kisebbségi iskolák", melyeket látszólag a „Slovenská Liga" c. szervezet tart fönn, bőséges állami segélyben részesülnek.

A cseh kultúrpolitika másik jellemző ténye volt 1928-ban az ú. n. „Masaryk-Akadémia" életrehívása. Hogy a szlovenszkói magyar szellemi élet lehetőleg függetleníttessék a magyarországitól, a hivatalos körök az elnöknek magyar kulturális célokra tett egymillió csehkoronás alapítványát úgy használták föl, hogy az

így megalkotott tudományos intézetet oly elemekből állították össze, kiknek magyarsága és tudományossága egyaránt igen kétes. 1919 után emigrált elemek, selejtes és tehetségtelen újságírók, a magyarság újjáéledési törekvéseinek ellenei alkotják e „tudományos" társaságot. Működése eddig szellemileg és politikailag egyformán kompromittáló volt a magyar géniuszra. Az agg elnököt — bizonyára bölcs és humanisztikus szándékok vezették alapítványa megtételekor. De e társaság tagjai mind idegenek a kisebbségi magyar életben s egységének ellenfelei, a föltétlen behódolás és „aktivizmus" készséges hívei. Emellett tudományos munkásságuk és irodalmi termelésük is silány, szűkkörű és dilettáns alkotásokból áll; midőn komoly magyar könyv alig lépheti át a határokat, e „tudós" társaság ilyszerű léte, mely bizonnyal alig felel meg Masaryk szándékainak is, igen káros a magyar szellemi termékektől elzárt kisebbségi életre.

Ily veszélyek között a szlovenszkói magyarság számára két út nyílik a jövő és magyar létének megőrzése felé. Az egyik út a politikai szervezkedés. A dualizmus politizáló magyar korszakában gyökerező atyák útja ez elsősorban s a kisebbségi jogokért folyó harchoz vezet. E harcot elsősorban politikai, parlamenti eszközökkel kell tovább vinni. A magyarság két nagy pártszervezete: a Szüllő Géza európai műveltségű bátor egyéniségének vezetése alatt álló kereszténysszocialista párt s a Szent-Iványi József által vezetett magyar nemzeti párt föladata e küzdelem, melyet ezek a férfiak bátran vállaltak és állnak is.

Az atyák nemzedéke elsősorban politikai beállítottságú, hiszen állami és megyei hivatalnoki, középosztályi, középnemesi sorsa elsősorban a régi magyar államszemlélet és politika talajából szívta vidéki életköreinek tápláló nedveit. Az új nemzedék viszont elsősorban szociális szemléletű. E két életszemlélet ellentétéből szövődtek a szlovenszkói magyar kisebbségi élet belső vívódásai.

Az atyák és fiúk ellentéteit érző fiatalok tekintetét sorsuk már nem a magyar álmok visszasiratása felé fordította. Ők már a csehszlovák uralom alatt nőttek föl s ahogy magukat kifejezték „nem volt élményük a magyar állam". Elmult politikai nemzedékek s vidéki politikai konzervativizmusba temetett

atyáik hibáit és mulasztásait éppoly éles realizmussal látták meg, mint amily ridegen intett feléjük a kíméletlen jövő. Ez a fiatalság szociális missziójú magyar voltának már mélyebb értelmet keresett — Ady, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond hatása alatt — mint a politikai küzdés naponkénti változatait: így jutottak a magyar nép, a parasztság nagy nemzeti szerepének tudatosításához, így bontakoztak ki bennük egy, a parasztságból táplálkozó „magyar szocializmus" körvonalai. Költőik: a kisebbségi élet egységét azóta elhagyott Győry Dezső s a katolikus új lelkiségű Mécs László is ezt a hitet tudatosították bennük. Szervezeteik is így elsősorban szociális hivatást vállaltak s buzgón keresték a kor szociális szellemének s a magyarságnak az atyák által meg nem értett szintézisét. Ilyen szervezet volt a szociális magyarságtól s a szociális hivatású cserkészettől a csehbarátságon át a kommunizmusig jutott „Sarló", majd a rövidéletű „Magyar Munkaközösség"; legújabban a „Prohászka-körök" katolikus ifjúságának kitűnő szervezetei folytatják egy eszményibb lelkiség síkján a kisebbségi magyarság magyar, szociális és keresztény szellemének kiépítését. Ezek a fiatalok jól megtanulták, hogy a magyar kérdés a mai csehszlovák viszonyok között nemcsak nemzeti, de szociális kérdés is; a cseh gazdasági élet, nagyipar, közigazgatás erői által nemzeti léte miatt szegénységbe taszított, kizsákmányolt magyar tömegek szociális kérdése.

A csehszlovákiai magyar fiatalság ezen szociális és realista szemléletében nagy része van a kisebbségi magyarság általános helyzetének is. Az atyák nemzedéke nehezen ébredt föl ebből a tragikus szédületből, mellyel 1918-ban a nagy magyar lét fokairól a kisebbségi sorsba zuhant. A fiatalság viszont cseh iskolákban, cseh egyetemeken nevelődve, de bántatlanul őrizve tovább magyarsága s kisebbségi helyzete fájó tudatát, jobban beleszokott e viszonyokba; megtanulta a kemény munkát, a nemzeti színezetű humanista és szociális gondolat értékeit s az egyetemes népi összetartozást. Cseh iskolákban tanulva megismerte az államnép nyelvét, műveltségét, kultúráját, tulajdonságait, érzelmi s gondolatvilágát, organizatórius erejét és demokratikus szellemét. Ha ezekből

az elemekből sokat át is vett és másabbá alakult, mint a csonkaországi fiatalság, ez csak a magyarság heroikus értékét és alkalmazkodó erejét növeli a csehszlovák viszonyok között; ha lojális polgára is a csehszlovák köztársaságnak s hű fia Szlovenszkó ősi tájainak, többé már nem lehet félrelökött kisebbség, hanem, ismervén az államnépet, oly elem, mellyel Csehszlovákiának a jövőben számolnia kell.

A magyar atyák épp azt mulasztották el, amit a magyar sors mai szomorú helyzetében fiaik saját bajaikon át megtanultak. Ez a cseh nép és a cseh szellem ismerete. Atyáinktól észre nem vétetve növekedett a cseh nép a magyarság erős ellenévé. Egy jövendő komoly magyar külpolitikai gondolkodás és tevékenység egyik legfontosabb eszköze az, hogy ne csak a kisebbségi sorsba hullott magyarság művelt fiai ismerjék a cseh dolgokat, hanem a mai Magyarország gyermekei is. Amit az atyák elmulasztottak, azt fiaiknak kell helyrepótolniok; ezért ajánlom az ő szeretetükbe, figyelmükbe és meggondolásukba ezt a tárgyilagos összefoglalást, mely a többségi és államalkotó cseh nép helyzetén át igyekezett megmutatni magyar testvéreink ottani sorsát és külön küldetését.

IRODALOM

Ez az irodalmi tájékoztató elsősorban az érdeklődő laikus és nem a csehszlovák kérdések szakemberei számára szolgál; így főleg az oly műveket öleli fel, melyek a magyar közönségnek is hozzáférhetők és érthetők.

Általános tájékoztatást nyujtanak: H. *Hassinger*: „Die Tschechoslowakei". Wien—Leipzig—München 1925, a legkitűnőbb ilyszerű munka; továbbá F. *Machatschek*: „Die Tschechoslowakei". Berlin 1928; J. *Blau*: „Landes- und Volkskunde der Tschechoslowakischen Republik". Reichenberg 1927; G. *Kutzscher*: „Die natürlichen u. nationalen Grundlagen des tschechoslowakischen Staates". Leipzig 1927.

Csehország és a cseh nép történetéről, liberális világnézeti és nacionalista szempontjai elavulta mellett is máig is a legnagyobb összefoglalás Fr. *Palacky* cseh és német kiadásokban sokszor megjelent többkötetes műve: „Geschichte — Böhmen". Új szellemtörténeti és kritikai szempontokat alkalmaz J. *Pekář* műveiben, melyek főleg a huszita korral foglalkoznak (pl. a megjelenőfélben lévő „Zifka a jeho doba" c. többkötetes munka, vagy a „cseh történet lényegét" kutató „Smysl českych dějin"), ezek a külföldi közönségnek — nyelvi okoknál fogva — még alig hozzáférhetőek. A cseh alkotmány- és jogtörténetről a legjobb tájékoztató: J. *Kapras*: „Prehled právnich dějin zemi české koruny" Praha 1930; a cseh és magyar jogfejlődést veti egybe K. *Krofta*: „Stará ustava česká a uherská". Praha 1931. Népszerű, propagatív s a mai hivatalos cseh történeti fölfogásra jellemző munka: K. *Krofta*: „A csehszlovák történelem kistükre". Munkács 1932, szempontjai kritikával fogadandók, adatközlései és gazdag bibliográfiája megbízhatók és jó bevezetők. A külföld előtt a XIX. század végén gróf *Lützow* ismertette a cseh törté-

netet népszerű és propagatív módon; ma a legelterjedtebb ily egyoldalú, téves adatokban bővelkedő és tendenciózus, tudománytalan mű J. *Prokes:* „Histoire Tchécoslovaque". Prague 1928. A XIX. század elejének romantikus nemzeti ébredéséről adatokban gazdagon, kitűnően tájékoztat: M. *Murko:* „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik". Graz 1897. Az osztrák-cseh viszony alakulására l. A. v. *Skene:* „Entstehung und Entwickelung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und Mähren" Wien 1893, A *Fischel:* „Das österreichische Sprachenrecht — Eine Quellensammlung" Brünn 1910; ugyancsak tőle: „Materialen zur Sprachenfrage in Österreich" Brünn 1932; és „Geschichte des Panslavismus" Stuttgart 1919. Az e korra vonatkozó *mai* cseh álláspontról szól K. *Krofta:* „Stará e nová střední Evropa" Praha 1929. Az államfordulat eszmei és politikai motívumairól tájékoztatnak: H. *Hassinger:* „Die Entwickelung des tschechischen Nationalbewusstseins und die Gründung des heutigen Staates des Tschechoslowakei" Kassel 1928; J. *Opočensky:* „Der Untergang Österreichs und die Entstehung des tschechoslowakischen Staates" Prag 1928, ugyancsak tőle: „Umsturz in Mitteleuropa" Dresden (é. n.); J. *Papoušek:* „Der Kampf um die tschechoslowakischen Selbstständigkeit" Prag 1928. Legfontosabb forrásmunka E. *Beneš:* „Der Aufstand der Nationen" Berlin 1928; legújabban: F. *Peroutka:* „Budování státu I—II." Praha 1933—34.

Masaryk és *Beneš* egyénisége rajzánál fölhasználtuk, Beneš emlitett művén kívül, főleg Masaryk politikai és történeti könyveit, megjelentek magyarul: „A világforradalom 1914—18" Praha 1928, „Az új Európa. A szláv álláspont" Košice 1923, továbbá elnöki beszédeit és üzeneteit („Orbis"-kiadás). A cseh közönséghez szól Masaryk Husról és Havliček Borovskyról szóló két nagy műve: alapvető jelentőségűek a mai cseh társadalmi, etikai és politikai fölfogás ideális oldalról való megismerésére. Kramář egyéniségére l. K. *Krofta:* Dr. Karel Kramář" Prag 1931.

A legújabb politikai történetről szól J. *Borovička:* „Zehn Jahre tschechoslowakischer Politik" Prag 1929; sztatikus rajz E. *Capek:* „Politická příručka C. S. R." Praha 1931; európai és ideológiai párhuzamok: E. *Sobota:* „Die Schweiz und die tschechoslowakische Republik" Prag 1931. A kisebbségi kérdésre l. E. *Sobota:*

„Das tschechoslowakische Nationalitätenrecht" Prag 1931 és Zdeněk *Peška:* „Národní menšiny a Ceskoslovensko" Bratislava 1932. E hivatalos állásfoglalású művekkel szemben E. *Rádl* könyvei a kérdést nagy tudással és magas humanizmussal kezelik: „Válka Cechu a Němci" Praha 1928 (németül: „Der Kampf zwischen Deutschen und Tschechen" Reichenberg 1928) és „Národnost jako vědecky problém" Praha 1929.

Propagatív módon, de bő anyagismerettel szólnak a német álláspontról G. *Peters:* „Der neue Herr von Böhmen" Berlin 1927 és R. *Nádolny:* „Germanisierung oder Slavisierung. Eine Entgegnung auf Masaryks Buch Das neue Europa" Berlin. — A szlovák kérdés politikumáról máig is legjobb tájékoztató *Steier* Lajos: „A tót kérdés" Liptószentmiklós 1912; elfogult és ahisztorikus csehszlovák előadások Szlovenszkó multjáról: *Chaloupecky:* „Staré Slovensko" Bratislava 1923, S. *Jaňšák:* „Slovensko v dobe uhorského feudalizmu 1514—1848" Bratislava 1932; K. *Krofta:* „Tchèques et Slovaques jusqu'à leur union politique" Paris 1933; komoly tudós módon szól e kérdésekről D. *Rapant:* „K počiatkom madarizácie" Bratislava 1929—1932. A *Szana:* „Die Geschichte der Slowakei" Bratislava 1930: mindennemű történettudománytól ment adatközlés, hírlapi szemelvényekből használhatóan összeállítva. — A magyar dolgokról szól, legkimerítőbben a sérelmek ügyéről: L. *Steier:* „Ungarns Vergewaltigung" Wien 1930; *Tarján* Ödön: „Der Weg der Tschechoslowakei und die ungarischen Minderheiten"; A. *Molnár:* „Das Ergebnis der Volkszählung in der Slowakei und in Karpathoruthenien" (Nation und Staat 1934, 7. Heft). A magyar nyelvterületen való csehszlovák iskolapolitikáról szemléltetők a „Slovenská Liga" kiadványai és beszámolói, pl.: *Brestensky-Kolisek:* „Za tu nasu Slovenčinu" Bratislava 1931. Az új magyar nemzedék képéről l. a „Vetés", a „Sarló jegyében", „Magyar Diákszemle", „Jövő", „Új Élet" stb. folyóiratokat és kiadványokat; a Masaryk-Akadémia életéről a „Magyar Figyelő" c. évnegyedes folyóirat ad képet.

E munka elmellőzni kényszerült a gazdasági szempontokat s a szerző tanulmányainak megfelelően elsősorban szellemi, történeti és politikai téren mozgott. A gazdasági kérdésekről tájékoztatnak: *Butter-Rumel:* „Die Tschechoslowakei" Prag 1923 s az általuk szerkesztett „Encyclopédie Tchécoslovaque" kötetei.

TÁRGYMUTATÓ

Abszolutizmus 15
Agrártörvény 50
Államjog 22, 23
Ausztroszlavizmus 21
Beneš 24, 25, 26, 28, 29, 39
— politikája 43, 44, 45
Bojok 7
Chelčicky Péter 12, 29
Comenius 12, 23, 24, 29, 33, 46, 61
Cseh-német szerződés 53
Csehszlovák Nemzeti Tanács 26, 27
Demokrácia 19, 32, 49
Fehérhegyi csata 14
Földreform 50
Havlíček 34, 36, 38, 45, 46
Hlinka András 67
Hus János 10—11, 23, 24, 29, 33
Huszita háborúk 11
Huszitizmus 10
Ipar 51
Iskolapolitika 72
Kisebbségi iskolák 71
Középkor 8
Közigazgatás 47, 48
Kultúrpolitika 72—73
Külpolitika 39
Magyar fiatalság 74—75
— iskolák 71
— kisebbség 69—75
Magyar Munkaközösség 74
— pártszervezet 73
Magyarság helyzete 71
Masaryk 23—26, 33, 44—45, 61
— tanításai 34—37
Nacionalizmus 20, 53
Németség 53—59
Nemzeti ébredés 16
— egység 65
— jelleg 29
Palacky 12, 19, 20, 21, 22, 38, 61
Pártok 49
Prohászka-körök 74
Propaganda 45—46
Rendiség 13
Romantika 19
Ruténföld 67
Sarlósok 74
Sokol-egyesület 30
Stefanik 24—25
Stur 63—66
Szlovák kultúra 64
— önállóság 63
— társadalom 66
Szlovákok 61—67
Szociáldemokraták 50, 51
Szvatopluk 8
Társadalom 30, 31
Törvényhozás 47, 48
Világháború 25

TARTALOM

Csehszlovákia geopolitikai alkata 3
Történeti fejlődés 7
A cseh társadalom 28
Politikai élet 38
A német kérdés 53
A szlovák és a rutén kérdés 60
Magyar kisebbségi sors 69
Irodalom 76
Tárgymutató 79

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 606/17/1954 ltsz.

Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. nyomása, Budapest

KINCSESTÁR

Ötvenedik kötetén túl tovább halad a fejlődés útján az ország egyetlen olcsó tudományos könyvsorozata, a „KINCSESTÁR", mely megalapításakor kitűzött célját megvalósította. Az ismeretek minden ágából rövid, mégis alapos és élvezetes áttekintéseket nyujt, — nem száraz kézikönyveket. Munkatársai az ország legjelesebb szakemberei, egyben kitünő írók. Formája praktikus és elegáns. Eddigi olcsó árát 1934 tavaszán még csökkentettük: kötetenként kartonkötésben 80 fillér, vászonkötésben 1.20 pengő. Ez árból a Magyar Szemle Barátai még 25% engedményt kapnak.

1 Nagy Iván: Öt világrész magyarsága
2 Szinnyei József: A magyar nyelv
4 Moravek Endre: Nagymagyarország nemzetiségei
10 Weis István: A magyar falu
12 Hillebrand Jenő: Az őskőkor története
14 Bartoniek Emma: A középkor
17 Kmoskó Mihály: Az Iszlám
18 Balla Antal: Az utolsó száz év története
19 Török Pál: A francia forradalom
22 Vernon Duckworth Barker: Az angol civilizáció (Mult és jelen)
25 Gratz Gusztáv: Európai külpolitika
26 Kniezsa István: A szlávok
27 Bajza József: Jugoszlávia
28 Szász Zsombor: Románia
29 Gogolák Lajos: Csehszlovákia
33 Szerb Antal: Az angol irodalom kis tükre
34 Várady Imre: Az olasz irodalom kis tükre
35 Pukánszky Béla: A német irodalom kis tükre
37 Babits Mihály: Dante
39 Kállay Miklós: A legújabb líra a világirodalomban
42 Alföldi András: Magyarország népei és a római birodalom

KINCSESTÁR

43 ZIMMERMANN ÁGOSTON : Fejlődéstan
44 RAPAICS RAYMUND : A növény felfedezése
45 BARTUCZ LAJOS : Mikép fedezte fel az ember önmagát (Kis antropológia)
46 MENDÖL TIBOR : Táj és ember
47 BIRÓ BERTALAN : Eugenika
48 SCHENK JAKAB : Madarak
50 GENTHON ISTVÁN : Budapest multja és művészete
53 FITZ JÓZSEF : A könyv története
55 HARASZTI EMIL : Zenei formák és műfajok
56 LUTTOR FERENC : Róma (A város a történelem tükrében)
58 GLATZ KÁROLY: Velence multja és művészete
60 JUDIK JÓZSEF : A pénz
64 KERÉK MIHÁLY : Földbirtokpolitika
65 LAKY DEZSŐ : Népesedéspolitika
66 CZETTLER JENŐ : Agrárpolitika
67 IHRIG KÁROLY : Szövetkezetek
71 SZABÓ VENDEL : Katholicizmus
72 BALANYI GYÖRGY : Szerzetesrendek
74 RÉVÉSZ IMRE : A reformáció
75 SZABÓ VENDEL : A pápaság
76 NAGY JÓZSEF : A filozófia nagy rendszerei
83 STEINER LAJOS : Időjárás
84 LASSOVSZKY KÁROLY : Világrendszerek
92 NYIRŐ GYULA : Psychoanalysis
93 MOSONYI JÁNOS : Az emberi idegrendszer
94 BURGER KÁROLY : Az egészséges nő
96 SZŐLLŐSY LAJOS : A táplálkozás
102 JULIER FERENC : A hadvezetés művészete
103 SZENTNÉMEDY FERENC : A repülés
104 RÉCZEY FERENC : A fegyveres Európa
105 SIK SÁNDOR : A cserkészet
114 LUKÁCS KÁROLY : A Balaton
123 MIHELICS VID : Kereszténységszocializmus

ATHENAEUM